

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JØRGEN JACOBSEN

- og snart er alting længe siden

Minder fra Mommark,
Lysabild, Lysabildskov, Skovby,
Tandslet, Sønderborg
- om flugten til Fyn,
og om en rejse
fra Als til Vendsyssel
lige efter genforeningen

LYSABILD
SOGNEHISTORISKE
FORENING

- *og snart
er alting
længe siden*

JØRGEN JACOBSEN

*- og snart
er alting
længe siden*

Redaktion
Viggo Vandkær Thomsen

Minder fra Mommark, Lysabild, Lysabildskov,
Skovby, Tandslet, Sønderborg - om flugten til Fyn,
og om en rejse fra Als til Vendsyssel
lige efter genforeningen.

UDGIVET AF
LYSABILD SOGNEHISTORISKE FORENING

1983

Jørgen Jacobsen

»- og snart er alting længe siden...«

Redaktion:

Viggo Vandkær Thomsen, Lysabild Degnegård, 6470 Sydals

Udgiver:

Lysabild sognehistoriske forenings bogfond, 1983

Forsidefoto: Viggo Vandkær Thomsen

Sats og tryk: Trykkerigaarden, Aabenraa

ISBN 87-88616-00-2

Forsidemotiv: Et menneskes liv er som spor i sand, det forsvinder, fordi
»- snart er alting længe siden...« (ide: Hans Jørgen Hansen)

Indholdsfortegnelse

- og snart er alting længe siden	11
Min fødeby Mommark	12
Moms borg	12
De gale Mommarker	12
Hoveri	13
Mommark bombarderet 1807	13
Smed og klokkemager	13
Hule ved Færggården	13
Mommarks udvikling	14
Min slægt og gården	14
Slægtens stamfader?	15
Min tipoldefar	15
Min oldefar	15
Min bedstefar	15
Min far	16
8 piger 1 dreng	17
Jørgen	19
Aldrig udlov	21
Postkort på dansk	21
De sidste kort	22
Det sidste brev	22
Begravelse med militær honnør	22
En mølle brændte	23
I skole 1858 i Lysabild	24
Vand fra pumpen	25
Strejke blandt skolebørnene ca. 1862	25
Ildebrand i Skovby 1861	26
De tørre år	26
Det våde år 1860	27
Kongebesøg i Sønderborg	27
Grevinde Danner på venstre side	28
Slæbestedet	28
Fra kirkelivet	28
Krigen når egnen	29
Indkvartering fra tilbagoget fra Danevirke	29
72 mand indkvarteret	30
Mor kogte kaffe	31
Lysabild skole blev lazaret	31
Stormen på Dybbøl	31
Stormen på Als	32
Sølvtoj og penge gravet ned!	32
Tyskerne kom til Als	32
Vi så brandene i Sønderborg	33
I den ødelagte by - Sønderborg	33

Ude at tjene i Lysabildskov	34
I lære på marken	34
Sygdom på gården	34
Nye karle	36
Eggen under Tyskland	37
Krig 1870	38
Vente på færge	38
Så til Fyn	39
Vi søgte arbejde på Fyn	39
I plads på »Kragegården«	40
Sprogvanskeligheder	41
Hemmeligt til Als	41
Flugt i skoven	42
Hjem til forklaringen	43
Smuglet til Lyø	44
Dansk undersåt	44
Optanter og deres skæbne	44
Her vedblev vi at være danske	45
Til Als på farligt besøg	45
2 skifter på gården	47
Gårdens tilstand	47
Vi var jo unge	48
Bedre tider	48
Ind som soldat 1874	49
Alsingerne ved kompagniet	49
Stormfloden d. 13. november 1872	50
Udskiftningen ca. 1780	51
Nye opmålinger 1874-80	51
Gamle skatter	51
Skat til bønderne	52
Lave smørpriser o. 1880	53
Første mejeri i sognet - i Skovby	53
Mejeri i Tandslet 1886	54
Mejeri-kontrakten	54
Lettelse for kvindfolkene	55
Strid på Tandslet mejeri	56
Skelbæk mejeri 1894	57
Nyt stuehus 14. maj 1894	58
Små børn hos bedsteforældrene	59
En mærkelig mand!	59
En bankfallit i Sønderborg 1895	60
»Alt i orden i Lysabild sparekasse, men...«	61
Stor begravelse, men	61
Sparekassen fallit!	62
Et voldsomt skænderi -	62
Aftensæde	63

En historie om penge	63
Verdenskrigen brød ud!	65
Fødemidler blev gemt	65
Hos møllerne	66
Et hemmeligt kammer	67
Russiske krigsfanger på egnen	67
Økonomi ved Genforeningen	68
Mit livs lange rejse	69
1100 mand om morgenen	71
Familien og huset	71
42 fiskere druknede	72
Hummer og stenbider	72
Turen i faëton	73
Minde om kongebesøg	73
Gravsteder for faldne marinere	74
Ikke jord som på Als	75
Med bumletog til Skagen	76
Vendelboernes vanskelige sprog	77
Sejltur til Hirsholmene	77
Vældige bølger ved Hirtshals	78
Hjem til Als	78
Volde om Lysabild kirke	78
Kirkegården udvidet	79
Skålsten	79
Lysabild præstegård	79
Gravhøje blev sløjfet	80
Galgen i Mommark	80
Sorghøjen i Lysabildskov	81
Kalv reddet fra kvægpesten	81
Udflytning til Lysabildskov	82
Forskel i skat!	82
Læreren, der kunne mere end sit fadervor	83
Præstegården i Lysabildskov	83
Kloge folk på Eiland	84
Den danske smed i Lysabildskov	85
En lærerskæbne fra Lysabildskov	85
Træ med i skole	86
Hertugen og Nypøl	86
Humbæk møllegård	86
Holder kulturbygningen?	88

Tidens travlhed slider og spreder... - et forord.

Under arbejdet med bogen »Lysabildskov« op til Lysabildskovs 200-års udflytter jubilæum 1979 fik jeg første gang fortalt om en erindringsbog, skrevet af en landmand fra vort sogn, Jørgen Jacobsen, Mommærk.

Det blev hans barnebarn, Inger Jørgensen, som i en hyggelig snak i aftægten på gården gav Lysabild sognehistoriske forening rettigheder og forpligtelser til udgivelsen af bogen, idet hun sagde: »Hvor havde det været godt for bedstefar, om han havde oplevet, at nogen ville udgive hans bog!«

Udgivelsen blev til i forhandling med Inger Jørgensen. Afsnit af mere privat indhold ønskede hun udeladt, og det blev selvfølgelig respekteret. Resultatet af min redigering snakkede vi igennem og var enige.

På den baggrund er vi alle i bestyrelsen kede af, at udgivelsen, som følge af krav om tid til fremskaffelsen af de nødvendige midler, først kan finde sted efter Inger Jørgensens død i maj 1982. Men hun fik set det første manuskript til bogen, og hun blev den, der sagde ja til bogens udgivelse.

Det er bogen, der fortæller - også om Jørgen Jacobsen. Blot skal jeg føje til, hvad en nabo sagde om ham: »Han hørte til »de stille i landet«, og den store sorg at miste sønnesønnen i krigen, kom han vel aldrig over. Han var et klogt menneske, flittig og virksom langt op i alderdommen...

Lysabild sognehistoriske forening (oprettet 9. marts 1978, netop nu 637 medlemmer) besluttede at stifte en »bogfond«, hvis formål det er at udgive manuskripter, skrevet af beboere, som lever - eller har levet dele af deres liv - her i sognet. I 1983 havde vi økonomisk grundlag, så vi kunne udgive Jørgen Jacobsens bog som foreningens første.

Penge fik vi fra kulturministeriet, Sønderjyllands amt, Sydals kommune, Privatbanken i Sønderborg, Bikuben i

Høruphav, Sydbank i Sønderborg, Tandslæt Sparekasse og Hielmstierne-Rosencroneske stiftelse. Vi siger mange tak til de mennesker, som i råd, bestyrelser og direktioner besluttede bevilling. Også tak for råd og anbefalinger fra Landsforeningen af sognehistoriske foreninger.

For det praktiske arbejde med redigeringen siger jeg tak til medlem af Sognehistorisk forenings bestyrelse, gdr. Hans Jørgen Hansen, »Møllegården«, Lysabildskov, og jeg siger tak til min kone, Kirsten, for lang tids hjælp med korrekturlæsningen.

Bogen har Jørgen Jacobsen aldrig ment som en historie-bog, slet ikke som en roman. Han ønskede ene at bevare, hvad han kunne huske, for - som han selv skrev - snart er alting længe siden. En nabo har husket ham for at sige: »I hjemmene og slægterne lever minderne længst, men tidens travlhed slider på alt og spreder meget«. En sandhed, der bliver mere og mere rigtig.

Den almindelig kendte historie var længe *magtens historie*. Sognehistorie er *hverdagsmenneskers historie*, og det er sognehistorie, Lysabild sognehistoriske forening arbejder for. Vi tror på, at hvert eneste menneskes historie har sin særlige værdi, også i vor fælles store sammenhæng.

Derfor udgiver vi bogen.

Lysabild Degnegård, 6470 Sydals
lørdag d. 8. oktober 1983

Viggo Vandkær Thomsen
skoleinspektør
fmd. f. Lysabild sognehistoriske forening

Jørgen Jacobsen, Mommark, født 29. marts 1851, død 20. febr. 1940.

- og snart er alting længe siden

Det vil jo vistnok være sådan, for de fleste gamle mennesker, at de endnu i alderdommen kan huske et og andet fra deres barne- og ungdomsdage, der har fæstnet sig så godt i hukommelsen, at det endnu huskes i alderdommen.

Da jeg er født og opvokset her i byen Mommærk, kan jeg endnu huske meget af det, vore gamle forfædre vidste at fortælle, om de dårlige tider i årene 1800 og opefter, krigen, statsbankerotten, og mange andre ulykker, der fulgte med i disse år. Mange gamle folk, der oplevede disse tider og vidste at fortælle derom, har jeg godt kendt, mange ansigter og navne træder ofte frem i erindringen.

Når man nu tænker tilbage på de svundne år, hvor er de så blevet af? Ja, årene og tiden skrider så hastigt hen, og vi må følge med tidens strøm *og snart er alting længe siden*, som svunden i en tåget drøm, og snart ser man det ikke mere.

Der er mange af mine minder, jeg ofte dvæler ved med glæde, men der er også minder, der altid stemmer mit sind til alvor, thi deriblandt findes også sorg og modgangstider, men et gammelt ord siger »Tag modgangen fra os, og vi forfalder«.

I efterfølgende skal fortælles om min fødeby Mommærk, men kendere vil vel sige, at mit sprog er noget gammeldags, idet jeg anvender ord og vendinger, som nu er forældede. Jeg vil og kan ikke indestå for, at alt nøjagtig stemmer af det, jeg nu vil opskrive, der kan jo let forekomme noget, som ikke nøjagtig stemmer. Det beder jeg undskylde.

Jørgen Jacobsen

født 29. marts 1851

Min fødeby Mommark

Et folk er på en måde knyttet til den jord, hvor på det bor og har sit hjem, hver by har sit særpræg og sin historie. Byen Mommark, der hører til Lysabild sogn, har vel også haft sine sagn og historier fra længst forsvundne tider, der nu tildels er glemte. Efter traditionerne er disse sagn og historier fra gamle dage fortalt fra slægt til slægt og så at sige blevet holdt hellige. De afgiver et billede på folkets karakter, da det næppe ville have opbevaret dem, dersom de ikke stemte med dets sæder og tænkemåde. På den måde bliver sagnet til sandhed, hvoraf meget lader sig lære, om man dog ikke skal betragte dem som historiske kendsgerninger.

Moms borg

For mange hundrede år siden har efter traditionen en viking eller sørøver ved navn Mom haft sin borg her i byen. Hvor den har stået, vides ikke, ej heller er der fundet rester af en sådan, at det kunne tænkes, hvor den stod. Alt landet i en stor omkreds om borgen har han så taget i besiddelse, og har dyrket jorden og har taget frugten til føde for sig og sine mænd og kreaturer. Landet, der tilhørte ham, er så bleven kaldt »Moms Mark«, det kan vel tænkes, at byens navn kan udledes deraf.

En bæk, der løber ud i havet, der gjorde skel mellem Mommark og Sarup, kaldes Momklingbæk, der har vi Moms navn igen. Lidt sandhed om sagnet Mom kan vel tænkes.

De gale Mommarker

Gamle folk fortalte også, at så langt tilbage de kunne huske, var de bleven kaldt »de gale Mommarker«. Det kan heller ikke nægtes, at der ligesom var lidt vikingeblood i deres årer, og at de var noget stejle og stridige og let kom i klammeri med andre, især når de fik noget i hovedet, som det kaldtes. Når de var til hove, havde de gerne den femte vognkæp liggende i vognen og som ved lejlighed nok kom i brug, når de kom i klammeri med andre byers hovfolk, og det blev til slagsmål.

At gå retsvejen brugtes ikke. Man afgjorde selv mellemværendet og drak forlig og var så gode venner igen. Der er ikke mange tilbage her i byen, som i lige linje nedstammer fra »de gale Mommarker«. Jeg har dog den ære at være en af dem. Måske den gamle viking er vor stamfader . . .

Hoveri

Byen Mommark har fra gammel tid tilhørt hertugerne på Augustenborg. Bønderne var fæstere og hørte til Gammelgårds len og gjorde hoveritjeneste på gården »Vertemine«.

Mommark bombarderet 1807

Det, der nu fortælles, er ikke sagn, men virkelighed. I året 1807 blev Mommark bombarderet af en engelsk brig, fordi den højstkommanderende på Als, kammerherre Buchwald, afslog fjendens begæring om at forsyne dem med proviant. Dog tilføjede dette bombardement ingen skade, men man vidste at fortælle, at en kanonkugle slog ned i et trug, hvori man havde stillet æbler til most. Det var på det sted, der nu tilhører Niels Hansen. Denne kugle opbevaredes langt op i tiden af H. H. Bladt i Mommark færgegård.

En anden slog ned i en hølade, »Hjelm«, i Midtbyen, her gjorde heller ingen skade, det var på stedet, der nu tilhører H. H. Bladt's enke.

I samme tid boede her i byen en smed ved navn Frederik Nicolaisen, der blandt sine mange projekter fandt på at lave en kanon til at skyde på engelskmanden med for at forhindre landgang. Kanonløbet var et pumpetræ, forbunden med jernringe. En skanse blev opført syd for Landersbæk, der endnu fandtes spor af, før stormfloden 1872 ødelagde den. Første gang kanonen blev ladet og affyret, gik den i stumper og stykker, om der kom folk til skade, ved jeg ikke. Måske engelskmanden er blevet bange, thi han forsvandt.

Smed og klok'mager

Nævnte smed, Frederik Nicolaisen, var også klok'mager. Mine gamle bedsteforældre havde en sådan fra hans værksted. Selve klokværket var indeni et klokkehus, der nåede fra gulvet til loftet, thi den gik med snore og lodder og skulle drejes hver dag. På en blyplade øverst på skiven var hans navn indgraveret, »Frederik Nicolaisen, Mommark«.

Han byggede også den såkaldte smedemølle, der før stod her i byen, på smedelandet. H. H. Bonefeld, der senere blev ejer af smedelandet, solgte så møllen til nedbrydning til Jørgen Jacobsen fra Tandslet, der igen opbyggede den i Tandslet.

Hule ved Færgegården

Her i byen, omkring 1820, levede der en mand ved navn Jørgen Skræder, samme var ved drukkenskab blevet udygtig til at drive sit håndværk. Han

indrettede sig så en hule, i den såkaldte Landersbæk, lidt syd for Færggården, hvor han levede som eremit i årene 1823-1829, da han døde. Han skal efter sigende have befundet sig veltilpas i sin ensomhed. Mange folk tog hans eremitbolig i øjesyn. Han plantede mange æbletræer, som jeg godt husker, har stået der.

Mommarks udvikling

Omkring året 1850 var der 14 boel, 17 kådnere og indersteder og jordløse huse her i byen. Siden den tid og særlig i de sidste 30 år, er der sket store forandringer. Tilligemed er folkeantallet også blevet større. Færggården er blevet solgt til et aktieselskab. Landeriet blev solgt eller ombyttet med andre o.s.v. Bygningerne er tildels ombygget og restaureret til badehotel. En færghavn blev anlagt nord for hotellet, og amtsbanen går daglig derned, så færgen har forbindelse og omvendt. Der er også posthus ved havnen. En ny vej er også anlagt herfra og til Sønderborg. For nogle år tilbage blev der bygget en del nye huse i Nederbyen, så det pynter svært, dernede i landskabet. Før 1864, da vi her var danske, gik den Kongelige Danske Post, der kom fra Sønderborg, her til Færggården, som så igen blev sejlet over til Ærø i små færgebåde, og omvendt fra Ærø. Somme tider indtraf storm og uvejr, og for passagerer, der skulle med, kunne ventetiden blive langvarig, måske i flere dage.

Min slægt og gården

Mit fædrene stamtræ har sine rødder her i Mommark. Slægten var bønder, og far og søn hed i mange slægtsled skiftevis Jacob Jacobsen og Jørgen Jacobsen. Da der ikke ligger nogen grund for, hvornår gården her er overtaget af en Jacobsen, må man gå over til formodninger.

I året 1907 blev den gamle kostald og lade, der var bindingsværk, nedbrudt, da en nyere skulle opføres på samme sted, hvor den gamle havde stået. Hvor den gamle kostald var, havde der før været vores indhus eller »stuehus«. Årstallet, hvornår det gamle hus var bygget, vides ikke, men det var meget gammelt. Indtil 1838 var det indhus, da min bedstefar samme år byggede et nyere, og det gamle er så ombygget til kostald. Ved stalden var et større rum, der brugtes til hughus og brændsel o.s.v. Det kaldte de gamle »Pissel«, et navn, som var almindelig for den største stue i huset.

Slægtens stamfader?

På en egetræsbjælke dér fandtes 2 navne, dybt indgraveret i bjælken, således:

ТНН

1620

PI 1666

Det sidste antages for Peter Jacobsen. Da navnet Peter Jacobsen forekommer i slægten, antages det, at han måske kan være slægtens stamfader. Når man nu antager, at han er det, så ligger det måske over et hundrede år ind mellem ham og min bedstefars bedstefars tid, altså min tipoldefar.

Min tipoldefar

At min bedstefars bedstefar, Jørgen Jacobsen, har haft gården 1798 og har været fæster, viser en gammel skrivelse, jeg er i besiddelse af, fra hertugen på Augustenborg, hvor han overlader ham »de på sin fæstegrund befindende ege- og bøgetræer til ejendom, imod at betale 20 rigsdaler 20 skilling sølv. Augustenborg 23. maj 1798 Friederich Christian og blevet betalt og kvitteret 3. oktober 1798, på Augustenborg hertugelige försteri. Fischer«.

Min oldefar

Ved hans død er gården blevet fæstet af hans søn, Jacob Jacobsen, min oldefar, hvornår vides ikke, da der ingen skrifter findes derfor. Min gamle bedstemor har fortalt, at han var gammel, før han overtog gården og havde ikke haft den i mange år, før han døde, og hun fortalte også, at min bedstefar har haft mange søskende, jeg har også kendt nogle af dem, og der findes også efterkommere af disse, men de er nu langt ude i slægten.

Min bedstefar

Efter hans død er gården fæstet igen af min bedstefar, Jørgen Jacobsen, men hvornår vides ikke, men det antages, at det har været i 1830, måske lidt før eller senere. Han var i nogle år, før han overtog gården, forpagter af Tandslet kro, »Missionshjemmet«. En gammel skrivelse fra den 12. december 1833 udviser, at han efter sin første kones død har gjort opdeling med sine 3 børn, Anne Cathrine Jacobsen, Jacob Jacobsen og Jørgen Ja-

cobsen, den første fik 35 Courant daler, de 2 sidste 70 Courant daler hver, og skulle forrentes med $3\frac{1}{2}$ pr. C. indtil deres konfirmation.

Min bedstefar blev anden gang gift med en søster til den første, de var fra Tandshede, deres fødested ejes nu af en Vrang. Min bedstefars anden hustru var meget svagelig og syntes ikke at kunne leve i det gamle indhus, hun var af den mening, at blot hun kunne komme i et nyere, var det muligt at kunne komme sig igen. Han besluttede sig så til at bygge et nyt indhus, men inden det blev færdigt, døde hun, så hun nåede ikke at komme der. Det var året 1838.

For tredje gang blev min bedstefar gift med Anne Jepsen fra Lysabildskov. Hun var fra den gård, der nu ejes af Hans Tækker, årstallet, når de blev gift, ved jeg ikke. Ved siden af gårdens drift var min bedstefar også hestehandler og har købt og hentet mange heste på Fyn, tilligemed var han opkøber af græskøer til marsken, til en Broder Harksen fra Læk.

Som et minde om ham står der et stort udhulet og smukt afbanet kampestens vandtrug ved brønden, der af ham er købt på Fyn og er kørt over havisen på en slæde derfra og hertil. Det antages, at det har været i årene mellem 1830 og 1840. Min bedstefar var født i december 1784 og døde den 2. september 1855, 73 år. Hans hustru Anne Jepsen, var født den 14. april 1801, og døde den 28. januar 1891, 89 $\frac{3}{4}$ år. Deres ægteskab var barnløst.

Min far

Da min bedstefar 1852 tog på aftægt, afstod han gården til sin søn Jacob Jacobsen, som var min far, og dengang var det blevet til arvefæste, hvornår det skete, véd vi ikke.

Min far var født den 13. marts 1818 og døde den 24. maj 1864. Min mors navn var Anne Marie Luise Dorthea, født Ring, født den 24. marts 1825, hun var af en sømandsslægt i Sønderborg, hendes forældre boede også der. Sin far kunne hun næppe huske, da han med skib og alle folk ombord forliste i en storm under Englands kyst. Hendes moders navn var Dorthea Margrethea, født König, og var en datter af en overførster König i Sønderskoven. Hun døde den 11. marts 1863 og blev begravet i familiebegravelsen på Ulkebøl kirkegård.

I mine forældres ægteskab var der 3 sønner.

Mig, Jørgen Jacobsen, født den 29. marts 1851.

Hans Christian Jacobsen, født den 29. marts 1853. Død den 22. november 1923, 70 år, han var gift med Marie Høi fra Ertebjergskov, hun er nu også død, den 17. juni 1930. I deres ægteskab var der 4 børn, der nu er voksne og gifte. De bor i staten Michigan.

Hans Henrik Jacobsen, født den 10. november 1855, død den 20. juli 1875, 20 år, i staten Maine i Amerika.

Efter min fars død blev der efter loven indsat formyndere for os umyndige børn. For mig blev gårdejer Hans Petersen Andresen i Lysabildskov formynder til myndighedsalderen 21 år, han var gift med min fars søster, Anne Katrine Jacobsen, der var enke efter Hans Henrik Laue, der var af slægten Laue her i Mommark.

8 piger og 1 dreng

I tidernes løb fik Hans Jacobsen, min søn, og Cecilie, født Bladt i Tandslet, 8 piger og 1 dreng, der alle var sunde og raske og har opført sig godt, så deres forældre har haft megen glæde af dem. Deres eneste søn, Jørgen Jacobsen, der kunne have forplantet slægten, faldt jo i verdenskrigen. I over 250 år har søn afløst far, stamnavnet Jacobsen er nu fra sværdsiden gået over til spindesiden, idet en datter af Hans Jacobsen er gift med Christian Jørgensen fra Sarup, der den 1. april 1930 overtog gården. Når jeg er død, er stamnavnet Jacobsen også uddød her. Enhver slægt dør ud, når den ikke længere har nogen mission.

Da det måske engang op i kommende tider kunne interessere, vil jeg opskrive, hvorledes pigernes stand og stilling var i 1930.

Anna Marie Jacobsen, født i Tandslet, 1. august 1894, er gift med Nicolai Sørensen, fra Sønderborg, hvor de har et smukt hus og hjem.

Cecilie Marie Jacobsen, født i Mommark den 28. maj 1897, er gift med gårdejer Chresten Krogh i Lysabildskov, hvor de har et smukt hjem og en god gård.

Christina Marie Jacobsen, født i Mommark den 1. juni 1899, er for tiden i Sønderborg, hos Kaptajn Nielsen. Hun har dér en god plads.

Inger Marie Jacobsen, født i Mommark den 9. august 1901, er gift med Christian Jørgensen fra Sarup, og har nu overtaget hendes fødegård den 1. april 1930.

Luise Dorthea Jacobsen, født i Mommark den 8. februar 1903, er gift med gårdejer Andreas Laue her i Mommark, hvor de har et smukt hjem og en god gård.

Cathrine Jacobsen, født i Mommark den 1. april 1906, er forlovet med Chresten Hansen fra Kegnæs, hvor hans far har et lille landsted, hans mor er død.

Anne Jacobsen, født i Mommark den 22. december 1908, tjener for tiden på Sundeved.

Margrethe Jacobsen, født i Mommark den 13. juli 1910, tjener for tiden her i hjemmet.

*Min søn, Hans Jacobsen, overtog gården 1. april 1895.
Gift med Cecilie Marie, født Bladt fra »Tandsgård«.*

Deres eneste broder, Jørgen Jacobsen, var født i Mommark den 11. marts 1896, han faldt i verdenskrigen den 3. december 1916, ved Verdun i Frankrig, kun 20¾ år gammel. Han var en af de mange, der blev derude. Det er så tungt og sørgeligt at tænke på, at så mange unge og raske mennesker skulle lide og stride og lade deres liv for en sag, de ikke havde den mindste interesse og forståelse for.

Jørgen

Jørgen, min sønnesøn, var en god og begavet dreng, hans søskende holdt meget af ham, og han også af dem, så der sjældent var uenighed blandt dem. Efter sin konfirmation var han hjemme, han blev også dygtig til sit arbejde, da han havde gode kræfter, faldt arbejdet ham let, og tilmed havde han lyst til det. Jørgen var dansk, til liv og sjæl, og mødte altid til de danske foreningsmøder i Tandslet forsamlingshus, han var med i ungdomsforening, afholdsforening, gymnastikforening, og var der lystture til Danmark, var Jørgen altid med. På grund af sin rolige og besindige optræden havde han mange gode venner, thi det lå ikke for ham at trænge sig frem og gøre sig vigtig over for andre, som det ofte sker med de unge nu til dags.

Det år, krigen udbrød, skulle han til november have haft plads hos gård-ejer Hans Chr. Andresen i Snogbæk, hvor hans søster Cecilie dengang tjente, men da hans far allerede var indkaldt den 27. august, kunne han ikke undværes herhjemme, så det blev derfor ikke til noget. Vi har tit herhjemme snakket om, at vi dog var glade for, at Jørgen havde nogle gode år herhjemme, da hans skæbne blev så tung og sørgelig i det sidste leveår.

I 1915, da han var 19 år, fik han ordre til at møde på sessionen og blev der udtaget til infanterist. Hen i efteråret samme år fik han tilligemed mange andre ordre til at møde i Flensborg. På reklamation »da hans far var inde«, kom han hjem igen. Ikke ret længe efter fik han atter ordre til at møde i Flensborg. Denne gang kom han atter hjem på reklamation, den 11. december fik han telegrafisk ordre til at møde i Flensborg.

Han rejste så den 12. december om morgenen med det første tog, jeg fulgte ham dertil. Da jeg tog afsked med ham, var han godt ved det, og var ikke forknyt. Lidet anede vi begge to, at det var sidste gang, vi så og talte med hinanden, for han kom ikke mere.

I et kort han sendte fra Flensborg, skrev han, at han tilligemed mange skulle med toget til Rhinprovinsen, og dér uddannes.

Omsider fik vi brev fra ham, og hans adresse var, Musketier Jørgen Jacobsen, 2 Ers. Batail. Infan. Reg., No. 56, 1. Rekt, 10 Comp. in Weese, Kr. Glderen Rheinp. Efter nogen tids forløb fik han en anden adresse, Musketier Jørgen Jacobsen, Inf. Reg., No. 56, 2 Ers. 2 Comp. 2 Abt., in Goeh, Kreis Kleve Rhinp.

Min sønnesøn, Jørgen Jacobsen. 12. december 1915 rejste han ind som soldat, da så jeg ham sidste gang. 3. december 1916 blev han dræbt i skyttegravene nær Verdun.

Aldrig udlov

Jørgen var altid tro til at skrive, men han lod sig aldrig mærke med, at han var ked eller forknyt, engang skrev han rigtig nok, at det var et skidt levned, der har jo været tider, hvor han har savnet sit hjem.

I al den tid, han var dér, havde han en god ven og kammerat i Klaus Møller fra Sundsmark, de andre var Rhinlændere og Sydtysskere, de to kunne så tale sammen og dele godt og ondt med hverandre. Engang, da Klaus Møller havde udlov, skrev Jørgen, at han også gerne ville hjem på udlov, og det blev også 2 gange indgivet ansøgning derom, men der kom hver gang afslag. Grunden var vel den, at han var dansk og var i alle danske foreninger. Myndighederne herhjemme vidste nøjagtig besked med det, og fra dem skulle der først indhentes oplysning om hans forhold dertil. På grund af hans danskhed har hans skudsmål vel ikke været videre godt, for han nåede aldrig at få udlov.

Postkort på dansk

Engang havde han skrevet et postkort til mig på dansk, og det fik han ubehageligheder for. Da der blev ham spurgt, hvorfor han gjorde det, svarede han, at hans bedstefar ellers ikke forstod det. Det blev ham så pålagt, for fremtiden kun at skrive tysk, da han ellers ville blive straffet. Efter uddannelsen i Rhinprovinsen, kom han til Frankrig, hvis jeg husker ret, var det i september 1916.

I et brev fra Sivoy »Frankrig« skriver han, at han ikke mere er i rekrutcompagni, men i Infanteriet, Reg. No. 59 8. Comp. 14. Infant. Division 7. Armeekorps, tilføjede han.

»Jeg er heldigvis kommet sammen med danske Nordslesvigere, vi ligger her i en barak i Sivoy, men her bliver vi nok ikke længe, hen i næste uge skal compagniet i skyttegravene, og så kommer vi nok med.

I 14 dage er compagniet i skyttegravene, og så tilbage i ro 8-10 dage i nævnte by. Her ved fronten er der roligt.

Skyttegravene, hvor vi opholder os, kaldes på tysk Rauberwalt, og Tale Mann, det er ikke godt at vide, hvorledes det vil gå os her, nu når jeg også at komme med, det skulle vi ikke have tænkt sidste år«.

Da han interesserede sig meget for, hvorledes det gik med arbejdet, kreaturerne, og alt muligt herhjemme, bad han mig skrive om det, han skrev også: »Udlov har jeg ikke hørt noget om endnu, det går nok, som de andre gange, så jeg får ingen«.

Det sidste kort

Det sidste kort, jeg fik fra ham, var dateret 15. oktober 1916. Da var han i skyttegraven og havde liggende på en halmsæk i understanden skrevet kortet, men var ellers sund og rask.

Han skrev også engang i et af sine sidste breve: »I kan tro, jeg læser Eders breve mange gang, thi jeg tænker stadig på Eder, nu lakker det hen til jul, så jeg håber da til den tid at få udlov, og da at være hjemme hos Eder«.

Men det gik ikke således. Det blev ham ikke forundt at se sit kære hjem og sine kære mere. Det har nu været Guds vilje at kalde ham hjem til sig, og vi må jo dog tro, at det har været til hans bedste.

Skønt det er svært at tro.

Det sidste brev

I det sidste brev, han skrev til sin mor og søskende, var de kommet Verdun nærmere, og de lå dér i skyttegraven, og når de var i ro og kom tilbage, lå de i en by ved navn Carmond. Den 3. december 1916, da skyttegravene blev heftig beskudt, gik en granat gennem understanden, hvor han tilligemed 2 andre opholdt sig og begravede dem i jord. De blev straks udgravede.

Jørgen var den første, de fik ud, men han var død.

Den anden var levende, da han kom ud, men døde straks efter. Den tredje var levende.

Begravelse med militær honnør

Den første efterretning, vi fik om hans død og på hvilken måde, det var sket, var fra en af hans kammerater, ved navn Th. Sørensen, fra Torning ved Rødding, der også meddelte os, at han blev taget med tilbage og blev begravet på kirkegården i Carmond. Der kom også meddelelse fra compagniet derom, og at han var blevet begravet med al militær honnør, thi han havde været en tro og pligtopfyldende soldat.

Der kom også brev fra en katolsk præst, der havde været til stede ved begravelsen, om han nu har brugt den samme ceremoni, som bruges her, eller hvorledes, ved jeg ikke, men en tale, han havde holdt ved graven, var over de ord, der står i bibelen: »Om end tidlig fuldendt, dog udfyldt mange år«. Hvorledes han har udlagt og forklaret disse ord, ved jeg ikke. Af førnævnte præst fik vi også hans gravnummer, 170. Nogen tid derefter blev der sendt nogle få af hans ting tilbage, nemlig en lille gammel pengepung, med 50 pfennig i. Pengepungen var ikke hans, for han fik en god ny med, da

han rejste, og penge skal han nok have haft mange flere af, for han havde i et af sine sidste breve skrevet, at han havde nok, for der var intet at give penge ud til. Så var der en gammel rusten barberkniv, der heller ikke var den, han havde med, nogle få ark skrivepapir og konvolutter. Uret, der kom, var hans, men en smuk guldurskæde, han havde derved, manglede. På en af de konvolutter, der kom hjem, stod blot de 3 ord: »Min kære Moder!« Hvad mon han har tænkt derved? Har han haft en anelse om, hvad der ville ske? Men vi kan tro, at der for ham har været mange triste og tunge timer, for han har ingen haft til at trøste sig i al den elendighed, han var omgivet af. Derfor har Vorherre vidst råd og har taget ham hjem til sig, hvor der er fred og ro, og hvor jeg engang håber at samles med ham igen...

Dit navn står prentet dybt i kampesten.
Thi livet sluktes, skønt du var så ung.
Du som dog var så god og kær og ren.
Ak kære. Hvorfor mon blev din skæbne tung?
Farvel du kære! Dit navn er prentet dybt i hjertet hos mig ind.
Nu hvil da blødt i muldets faste favn.
Sov vel, en tåre triller på min kind.

Der er i alle sogne og købstæder her i Sønderjylland rejst mindesmærker og mindestene over de faldne i verdenskrigen. En sådan er også rejst ved kirkegården i Lysabild over de faldne her fra sognet. Ligeledes er der rejst mindestene for genforeningen med Danmark 1920. Disse store stene skal stå som et varigt minde for kommende slægter om den store begivenhed.

Den store natursten, der står ved Lysabild kirke, blev som før i gamle dage trukket af menneskehænder. Det skete ude fra Drejet til den plads, hvor den nu står, ved kirkegården i Lysabild.

En mølle brændte

Af mine barndoms minder er der endnu mange, der står tydeligt for mig. Det første, jeg husker, var en gammel mølle i Stensgård, der brændte i 1856. Da det er vor nærmeste nabo til den side, husker jeg endnu tydeligt branden. Møllen var dengang lidt nord for gården, den var fra grunden af opført af en dobbelt kampstensmur, og udfyldt med jord. Det var første etage, ovenpå stod så træværket, der var tækket med halm. En lignende ses endnu i Vibæk ved Taskland. I en storm tog den magten fra møllersvenden og blev varm, så der gik ild i den, og den brændte. En ny mølle blev så igen opført ved gården. På grund af, at mølleriet er nedlagt, og den ikke vedligeholdes, ligner den mere en ruin end en mølle.

I 1858 kom jeg i skole i Lysabild skole. Den lå ved landevejen, i den sydlige del af Degnegårdens have. I 3 år var jeg i »lilleskolen«, så kom jeg i »store-skolen«. Sådan kaldtes skolens to klasser. Her oplevede jeg en børnestrejke. Det var i 1862...

I skole 1858 i Lysabild

I året 1858, da jeg var 7 år, kom jeg i skole i Lysabild. Vi begyndte først i lilleskolen, som det dengang kaldtes. Underlæreren, Moritz Broder Moritzen, var min første lærer, han var fra Tønderegnet.

Efter ham fulgte degnens datter, Cathrine, eller »Tine« som hun kaldtes, der lige havde taget sin eksamen som lærerinde. Hun var dygtig, men skrap som sin far.

I lilleskolen var jeg i 3 år og kom så ind i storeskolen, hvor jeg var i 4 år hos degnen Jacob Bekker, i alle måder en dygtig lærer. Der er, i de mange år han var degn og lærer i Lysabild, udgået mange dygtige og fremragende mænd fra hans skole. Der kan også med rette siges om ham, at han i tide og utide svang tugtens ris. 90 børn var der i hans skole, men han var mand for at holde orden og respekt i dem. Da der kun var en skole mere i sognet, nemlig Lysabildskov, var det en lang vej til skole, især for dem, der var længst ude i sognet. Vi gik de 5 dage i ugen i skole, halve dage brugtes ikke.

Vand fra pumpen

Der var ikke tale om at komme hjem til middagsmad. Vi fik nogle stykker brød med, blev vi tørstige, gik vi hen til pumpen i »Degnegården« og fik en tår vand af et rustent jernbæger, som ved en jernkæde var fastgjort til pumpen.

Middagsmad fik vi først om aftenen, når vi kom hjem. Om vinteren i de korte dage, og når det så var regn eller snevejr, og vi havde store kluntede træskostøvler på, var det lige drøjt nok.

Der er vel nu ikke mange tilbage af de gamle, der har gået i skole hos degn Bekker, men dem, der endnu er tilbage, husker nok endnu et og andet fra den tid.

Strejke blandt skolebørnene ca. 1862

Særlig husker jeg dengang, da alle drenge i storeskolen blev gennembankede af ham, fordi de ville strejke.

I fastetiden var der altid gudstjeneste hver fasteonsdag, og børnene fra storeskolen skulle stå på kirkegulvet og overhøres af præsten.

Den dag skulle vi kun møde ved kirken, og når alt var forbi i kirken, gik børnene hjem, for vi var naturligvis i søndagsklæder.

Det blev så omordnet på den måde, at vi først skulle i skolen, og når tiden var, gå over i kirken, og når det var forbi i kirken, atter møde i skolen. Men den måde var ikke drengene tilpas. De ville hellere blive ved det gamle. Alle drenge blev så enige om kun at møde ved kirken, og siden gå hjem, som man plejede. Da vi drenge her fra Mommark mødtes ved kirken, så vi ingen, og vi tænkte som så: »Det er vel temmelig tidligt. Vi må op til klokkerne!« Som sagt, så gjort. vi var lige kommet derop, da degnen kom og råbte: »Kom straks herved!«

Han gik foran, ned ad trapperne, og vi andre fulgte bagefter. Da vi var kommet ned, forsøgte jeg at smutte forbi ham, men jeg var så uheldig, at han fik fat i det ene øre, ligeledes fik han også fat i en anden drengs øre. På den måde blev vi transporteret gennem præstegården og Degnegården til skolen, de andre drenge måtte gå bagefter.

Da vi kom ind i forstuen i skolen, hvor han havde stokken parat, fik vi en ordentlig omgang, så det forslog noget. Når han var færdig med en, blev døren til skolen åbnet, og næste blev taget i nakken og kastet ind, han tog så den næste, og så fremdeles, til alle havde fået samme behandling. Han gik så til kirken igen og kom tilbage med et lignende selskab, der fik samme

behandling. Sådan blev han ved, til der ikke var flere. Før vi gik til kirke, sagde han:

»Nu kan I prøve på ikke at møde her i skolen i eftermiddag, så skal jeg Gud hjælpe mig give Eder en lignende overhaling«!

Der var heller ingen, der turde blive væk. Da vi ikke havde brød med, blev vi sultne, og det blev en lang eftermiddag...

Nu ville vi hævne os igen! Næste gang tog vi kun skoletøjet og træsko-støvlerne på. Præsten så stærkt på os, han sagde ikke noget, men han talte til degnen derom, for han sagde, at næste gang måtte vi ikke tage træsko-støvlerne på, ellers vankede der en omgang igen. Der var så ingen, der turde møde med dem.

Således endte denne strejke.

Ildebranden i Skovby 1861

Den store ildebrand i Skovby var 1861, da jeg gik i storeskolen.

Det var i sommertiden, den 3. juni hen på formiddagen, at degnens datter kom ind i skolen og råbte: »Der er ildebrand i Skovby«.

Ilden udbrød i Andreas Iversens gård, der var forpagtet af Frederik Duus. Under forsøget på at redde indboet, indebrændte hans kone Ane Marie og datteren, Marie Cathrine Duus (datteren døde af sine brandsår 15. juni 1861).

Ilden forplantede sig også til 3 småsteder og 2 huse.

De tørre år

Årene 1857, 58 og 59 var de såkaldte tørre år. Der kom så at sige hverken regn eller sne i disse år, så det blev nogle drøje år for landmændene. Det første år gik det ret godt, for vinterkornet var ikke så småt. Især rugen gav mange fold. Sommerkornet og græs var det kun småt med. Det første år gik ret godt, for noget fra forrige års høst, især halm, var bevaret.

Det andet år blev værre, og det sidste blev det værste, folk var nødsaget til at sælge deres kreaturer, fordi de ikke kunne føde dem. Kornet var så kort, at det ikke kunne opbindes, det blev kun rivning.

På grund af den lange tørke blev der vandmangel. Her i Søndermarken er et lille vandsted, et såkaldt kvæld, hvor vi, sammen med 2 andre af vore naboer, hentede vand til kreaturerne, både vinter og sommer. Da vi dengang ikke havde vandtønder til at hente vand i, brugte vi et stort kar, med

et låg lagt over, og en såkaldt askeble bandtes derover. Om sommeren kunne det sagtens gå, om vinteren, når det var frost, var det værre, for så blev der næsten is over det hele, så det var svært at få optøet.

Jeg husker også, at køerne kunne være kraftløse om vinteren. Når de lå ned, kunne de ikke rejse sig, så de måtte have hjælp for at kunne komme på benene igen. Der blev talt meget om disse tørre år, som var drøje at komme over.

Det våde år 1860

Efter de tørre år fulgte det våde år 1860. Da regnede det næsten hver eneste dag, så alle lavninger på marker, enge og grøfter stod fulde af vand. Der var jo heller ikke dengang drænet, de gamle åbne grøfter på marken fandtes endnu, og de var ikke altid så tilstrækkelig oprensede, at vandet kunne få afløb.

Sommerkornet blev vel nogenlunde sået, men længere hen i tiden blev det mere besværligt. Græshøsten var også meget vanskelig og blev kun dårligt bjerget. Kornhøsten blev også meget besværlig, så meget blev fordærvet og kom sildig i hus. Rugen var så spiret og fordærvet, at der næsten ikke kunne bages brød af det. For at holde det sammen, kom de bygmel i, det var tilmed sort og klægt, og var næsten ikke til at spise.

Undertiden mislykkedes også en hel bagning. Vi var jo dengang henvist til at bruge egen rug, for forbindelse med andre lande for at få bedre, kendte vi ikke.

Når der kørtes korn ind, kunne vi kun køre med små læs, og imens der læssedes, skulle vi køre småt frem hele tiden, for ellers kørte vi fast med heste og vogn. Mange får døde også, de kunne ikke tåle den våde tid.

Hvis jeg husker rigtigt, kom kartoffelsygen også dette år.

Kongebesøg i Sønderborg

I et af de første år i 1860'erne, hvilket husker jeg ikke, var Kong Frederik den 7. her i Sønderborg, hvor han opholdt sig nogle dage. Den dag, han kom, var mine forældre og vi drenge derude, af en god ven af mine forældre fik vi lov til at stå i hans have, hvor vi kunne overse det hele.

Da Kongeskibet kom, lagde det til ved det såkaldte slæbested, hvor nu dampskibspavillonen ligger. Der var rejst en stor æresport, der var pyntet med grønt og med flag. Tæppe var lagt på landgangsbroen og langt ud på gaden.

Da kongen gik i land, hilstes han med hurraer, der næsten ingen ende fik. Borgmesteren holdt her en tale og ønskede de høje gæster velkommen. Blomster og grønt var strøet på gaden op til den såkaldte borgmesterbolig, hvor de kongelige opholdt sig i de dage, de var i Sønderborg.

Grevinde Danner på venstre side

Kongen, med grevinde Danner ved sin venstre side, fordi hun var af borgerlig stand, og de høje herrer med damer, der hørte til hoffet, gik på den blomsterbestrøede gade til den nævnte borgmesterbolig. Hestegarden og infanteriet paraderede. Kong Frederik den 7. var meget afholdt af folket for sin godhed og venlighed, mange af byens borgere var daglig indbudt til taffel med ham på rådhuset.

Da Kong Frederik den 7. overværede en manøvre i efteråret 1863 ved Danevirke, blev han syg, og blev indlagt på Lyksborg slot, hvor han døde den 15. november 1863. Den afdøde konges lig blev overført til København, for siden at bisættes i Roskilde domkirke.

Der var almindelig landesorg i hele riget. Gudstjenester afholdtes i kirkerne, al lystighed og dans var aflyst i 14 dage. Kirkeklokkerne ringede 1 time middag og aften i 14 dage, de unge karle gik skiftevis op at ringe.

»Slæbestedet«

Slæbestedet er før nævnt, og kongebesøget hører til den tid, da der ingen overgangsbro var til og fra Sundeved. Alt skulle over med færgen, gående, ridende, kørende o.s.v. Jeg kan huske, at jeg som mindre var med til staden, og da så jeg et køretøj med hest og vogn køre ud på færgen til Sundeved. Færgen var således bygget, at den med den ene ende kunne løbe op på landet, så de kørende kunne køre ud på færgen, på samme måde med folk og alt, hvad der skulle over. 2 tykke tove, der gik over til den modsatte side, gik færgekarlene og halede i, af den grund blev det kaldt slæbestedet.

Fra kirkelivet

I begyndelsen af min skoletid var den gamle pastor Heinrich Henningsen præst her i sognet. Da han var gammel og tilmed meget tunghør, havde han altid en kapellan til at forrette de kirkelige forretninger. Pastor Henningsen og frue var meget afholdt her i sognet for deres store godgørenhed. I 1860 tog han sin afsked.

Hans efterfølger pastor Fr. Bentz kom til sognet 1860, han havde været præst et sted nede i Jylland, men hvor husker jeg ikke. Pastor Fr. Bentz var i et og alt en pæn og nobel mand. Prædikant var han just ikke, og da han var svagelig, hvilket nok var en del indbildning, kom han næsten aldrig i skolen, eller besøgte gamle eller syge folk, hvis han ikke var nødt til det.

Trods det kom der mange folk i kirke, for det var dengang skik og brug, at der fra hvert boel eller sted skulle nogen i kirke om søndagen. Det var vel ikke altid trangen, der føltes for at høre Guds ord, men vel mere for at høre og spørge nyheder o.s.v.

Jeg blev konfirmeret af pastor Bentz den 9. april 1865 i Lysabild kirke. Vi var dengang 17 drenge og 17 piger. Pastor Bentz var en af de danske præster, der aflagde eden til tyskerne, og således blev i sit embede, til han døde den 28. juni 1880 og blev begravet her på Lysabild kirkegård ved siden af pastor Meldal, der for mange år siden havde været præst her i Lysabild. På hver af gravene var der lagt en stor sten med indskrift, disse er nu opstillet i våbenhuset til minde om dem.

Krigen når egnen

Som halvvoksen dreng oplevede jeg krigen 1864. Ved Kong Frederik den 7.'s død blev Christian den 9. konge i Danmark.

Ved han tiltrædelse af regeringen så det truende ud, krigen syntes uundgæelig, og i begyndelsen af det nye år 1864 lod Tyskland og Østrig erklære krig mod Danmark. Da tyskerne begyndte at gå over grænsen, trak de danske sig tilbage over Ejderen til Danevirke, hvor den danske hær var samlet.

Efter et kort forsvar var overkommandoen klar over, at stillingen ikke kunne holdes. Overkommandoen besluttede så at opgive Danevirkestillingen. Den danske hær forlod stillingen i nattens mulm. Det var hård vinter. En del af hæren gik til Jylland og en del til Dybbøl og Als, som skulle forsvares. Vi fik derfor også indkvartering.

Den første, vi fik, var stude, der skulle bruges til hærens proviantering, hvert boel fik 2-3 stykker at fodre med halm og hø, en trainkusk eller »Dunk«, som han kaldtes, gik dagligt rundt og gav dem nogle mål havre.

Indkvartering fra tilbageret fra Danevirke

En morgen i en snestorm med frost og kulde blev det tilsagt os at modtage indkvartering samme dag, artilleri - trainkonstabler med heste. På grund af vejenes ufremkommelighed kom de først hen på aftenen. Hverken folk eller heste havde været under tag, siden de forlod Danevirke. Kanonerne

blev efterladt på artilleriparken ved Sønderborg. Vi fik 12 med 23 heste, en hornblæser havde kun 1 hest. Det var ynkeligt at se de stakkels folk og heste, så udmattede og forkomne de var. Da vi ikke var belavet på så stor en indkvartering, især af heste, fik vi den aften i snestormen travlt med at få vognhuset ryddet for at få plads til hestene.

Alt sele- og sadeltøj og al anden oppakning, der fulgte med, blev taget af hestene og smidt ud på gårdspladsen indtil videre.

Vi fik så noget hø ind til hestene, nogle af dem var så udmattede, at de ikke ville æde, men lagde sig ned. Da så folkene kom ind, blev budt dem spise, men de bad kun om halm til at ligge på, dækner havde de selv. De første 2 døgn spiste og sov de, før de nogenlunde kom til hæfterne igen. I den tid passede vi deres heste. Da indkvarteringen ingen forplejning fik udleveret, blev folk tilsagt at føde både folk og heste. Siden fik de betaling.

72 mand indkvarteret!

Nogle dage efter fik vi mere indkvartering, men denne gang var det infanteri, af 12. regiment 60 mand, deriblandt 3 officerer og 3 sergenter. Med de første var det altså 72 mand og 23 heste! Var det galt med de første, blev det værre nu. Hvor skulle vi hen med de mange mennesker? De skulle jo have tag over hovedet i den hårde vinter. I indhuset, som vi dengang havde, var der en stor stue, der kaldtes »e Pissel«, som blev gjort i stand. Her kunne menige opholde sig om dagen, om aftenen kom der halm derind til at ligge på. Da alle ikke kunne ligge der, blev et rum ved kostalden gjort i stand, så resten kunne ligge der om natten.

På høløftet kom trainkonstablerne til at ligge om natten, thi de havde jo deres dækkener, og de gravede dem ned i høet, så de lå godt der. Disse rum brugtes under krigen til indkvarteringen, der hele tiden skiftede. Når nogle kom bort, kom der andre til i stedet for. Da infanteriet fik naturalforplejning og selv havde kogeredskaber, kogte de selv nede i det gamle bagehus. Da det var temmelig stort, spiste de også der.

Mor kogte altid til officererne, og den mad blev altid bedre tillavet, og lidt ekstra skulle der altid til, som de var villige til at betale for.

Officererne lå om natten i senge, om dagen opholdt de sig i dagligstuen, hvor der var varmt. De måtte tage til takke med lejligheden.

12. regiment bestod for det meste af Sydslesvigere, og de talte plattysk. Når de var på forpost i Dybbølstillingen, var der altid nogle af dem, der deserterede hjem. Da de ikke var til at stole på, blev regimentet forflyttet til Fredericia.

Mor kogte kaffe

Da soldaterne ikke fik kaffe udleveret, kogte mor hver morgen kaffe, ja, næsten hele dagen, til dem, der ville købe, 3 skillinger for en stor kop kaffe. Når slesvigerne ville have kaffe, sagde de altid, »Kaffe kriegens, Madam«. Hvor længe vi havde den store indkvartering, husker jeg ikke, men jeg husker nok, at alt vort brændsel næsten var opbrugt.

Da vi tog afsked med den første indkvartering, tog vi også afsked med vinteren, det blev ikke mere så koldt. Der kom mere orden i tingene efter tilbagegangen fra Danevirke, og vi fik heller ikke så mange som første gang. Der kom indkvartering igen af 10. regiment, der ikke lå her ret længe, før de kom på forpost på Dybbøl. I stedet for 10. regiment fik vi fra 3. regiment, der igen afløstes af 10. regiment, og således vedblev det, indtil Dybbøl-stillingen blev forladt.

Da Dybbøl var taget, kom infanteriet ikke mere så langt op, men vi fik i stedet husarer, 12 mand og 11 heste, deriblandt også en dyrlæge, en nordmand, og en oppasser, der lå her i længere tid, også naturforplejning til folk og heste. De kom dog bort, før Als blev taget.

Lysabild skole blev lazaret

Under krigen blev skolen i Lysabild omdannet til lazaret, så vi kom ikke i skole i al den tid. Vi drenge skulle jo hjælpe hjemme, men hvis vi kunne slippe, var vi helst hos soldaterne, for de vidste altid meget at fortælle, især når de kom fra forpost.

At Dybbøl-stillingen ikke kunne holdes, var de klar over, »for skanserne er kun grushobe, men det vil koste blod på begge sider«, talte soldaterne meget om.

Stormen på Dybbøl

Efter tvende gange forsøg på at tage skanserne, lykkedes det tredje gang, den 18. april. Nævnte dags morgen hørte vi en heftig kanonade på et par timer. På een gang ophørte det hele, og jeg hørte, det blev sagt: »Nu skal der vel stormes, og denne gang tager tyskerne vel de sønderskudte skanser, og så er der kun Als tilbage!«

Hen på eftermiddagen rygtedes det, at Dybbøl var taget, at der var mange faldne, sårede og fangne, og at den danske hær gik tilbage til Als.

Der blev siden våbenstilstand til hen i juni måned, og det lod dengang til, at der måske kunne blive fred, for der var underhandlinger, men det blev ikke til noget, fordi tyskerne ville have Als med, som de også tog den 29. juni 1864.

Stormen på Als

Tidlig den morgenstund, kl. 4-5, vågnede vi ved at høre kanonskud. Folk var straks klar over, at tyskerne ville forsøge at gøre landgang på Als. At det ville lykkes første gang, kunne vi ikke tro, for »Rolf Krake«, der lå i Augustenborg fjord, var parat til at skyde og rende dem i sænk allesammen, blev der sagt. Men den blev roligt liggende og forsøgte ikke at tage del i kampen. Af hvad grunde, det ikke skete, har vi aldrig hørt noget om, der blev så småt talt om forræderi osv.

Overgangen til Als skete ved Arnkilsøre, hvor sundet er smallest. Tyskerne havde allerede fodfæste på Als, før de danske mærkede uråd, og danskerne var heller ikke forberedt til at tage imod dem.

Den morgen gik mange folk op til møllen, hvor der var god udsigt ud over landskabet til Sønderborg og omegn. Vi kunne dér tydeligt se og høre geværrilden, der stadig nærmede sig. Da så barakkerne ved Sønderborg og Ulkebøl begyndte at brænde, var vi klar over, at tyskerne var på Als, og at de danske trak sig tilbage.

Sølvtøj og penge gravet ned!

Da vi den morgen gik til skole, den var nemlig blevet åbnet igen, og kom til Lille Mommark, kom der soldater gående, der var på tilbagetog til Kegnæs, hvor de skulle udskibes til Danmark. Da vi spurgte, om tyskerne var kommet over til Als, svarede de »Ja!« Vi vendte om og gik hjem.

Den dag var en kritisk dag. Alt var forvirring, man frygtede tyskernes komme, man havde jo hørt så meget om, hvordan folkene på Sundeved blev behandlet af dem, så frygten var ikke uden årsag, men så slemt blev det nu ikke. Alligevel blev der den dag gemt og nedgravet sølvtøj og penge, for man havde ingen god tro til dem.

Tyskerne kom til Als

Først dagen efter kom husarer ridende, med sablen i den ene hånd, og en pistol i den anden, så det så helt drabeligt ud. Soldaterne søgte efter danske soldater, der var blevet afskåret fra de andre og ikke var kommet til Kegnæs.

Om natten gik der patruljer, der gjorde husundersøgelser efter danske soldater. Sådant en patrulje kom en nat ind til en gammel aftægtskone, vor nabo. Da hun ikke forstod dem og ikke blev klog på, hvad de ville, tog hun brændevinsflasken og glasset og skænkede for dem, til flasken var tom. De gik så og sagde: »Gut Mutter, gut Mutter,« og hun var vel så glad.

Vi så brandene i Sønderborg

Nogle dage efter fik vi indkvartering af tyskerne, det var infanteri. Da min mor kunne tale tysk, gik det helt godt. Så vidt jeg husker, lå de her i længere tid, og det blev både de første og sidste, vi havde.

Under Dybbøls belejring blev Sønderborg for en del nedskudt og brændt, især omkring og i midten af byen og ved havnen, rådhuset var helt nedskudt. Det gamle slot blev ofte ramt af granater, men murene var så solide, at granaterne ikke kunne trænge igennem, taget blev tildels ødelagt, men ild kom der ikke i det. Vi kunne herfra tydeligt se røgen om dagen og ilden om natten.

Under bombarderingen forlod indbyggerne byen og tog ud på landet, til slægt, gode venner og bekendte.

Folk var altid villige til at modtage disse stakkels mennesker, der næsten intet fik med af deres ejendele, som brændte eller ødelagdes eller på en eller anden måde forsvandt.

På grund af indkvarteringen var pladsen ofte lidt indskrænket, men blot de fik tag over hovedet, var de tilfredse. Min mor havde 2 gamle tanter, og en enkefru Moldt med 3 børn, der var bosiddende i Sønderborg. Da granaterne begyndte at falde derude, kom der bud fra dem om at hente dem. Der blev så sendt vogn derud, som de så kom med hertil, i farten fik de også nogle klæder med, det øvrige blev stående. Det viste sig senere, at deres huse var blevet skåned, og til held for dem var alle deres ejendele i behold.

I den ødelagte by – Sønderborg

Da Als var taget, blev der våbenstilstand, og Sønderborgerne begyndte at tage til byen igen. Det var nærmest dem, hvis huse ikke var brændt eller ødelagt. De, der var uden hjem, blev endnu på landet, hvis de ikke kunne få en lejlighed derude i byen.

Den dag, vi kørte Sønderborgerne til byen, var jeg også med og fik al den ødelæggelse at se. Storegade i midten af byen kunne slet ikke passeres af vogne, fordi der var så mange granathuller. Det røg og brændte endnu mange steder, for der var endnu ild i grunden af ruinerne. Det var stygt at se alle de sorte, røgsværtede mure, der stod og ragede op i luften.

Jeg kan endnu tydeligt huske, hvordan det så ud, for det gjorde dengang et stort indtryk på mig. Da jeg gik omkring og så på ruinerne, kom jeg til et sted, hvor der stod nogle tyske soldater, der stod og pegede på ruinerne af et hus og grinte deraf. Da tænkte jeg: »Al den ulykke har I været mester for!« – Det huskes også.

Ude at tjene i Lysabildskov

Efter min konfirmation var drengårene forbi, og et nyt afsnit af livet begyndte. Jeg havde endnu ingen forståelse for, hvorledes livet herefter ville forme sig, men det blev senere mange gange anderledes, end jeg havde tænkt mig.

Da min mor var enke og havde en bestyrer, som hun senere blev gift med, kom jeg ud at tjene i Lysabildskov, hos gårdejer Hans Petersen Andresen, der efter min fars død blev min formynder. Han var gift med min fars søster, hun var altså min tante, der før havde været gift med Hans Henrik Laue, død 1860, der var af slægten Laue, her i Mommark. Gården i Lysabildskov, var af dem købt af en Peter Hansen Svin.

Hos H. P. Andresen i Lysabildskov kom jeg den 1. maj 1865 som tjene-stedreng og tjente der sammen med Jørgen Krogh, Hans Bødker, der var daglejer, og Christian Skipper, der var gamle i gårde, men de er nu døde. Pigerne var Anne Marie Skipper, der sagde bedstefar til gamle Skipper, og min afdøde hustru, Anne Marie Hansen, der havde været der et år.

I lære på marken

Jørgen Krogh og jeg kom altid godt ud af det, og jo længere vi blev sammen, desto mere holdt vi sammen. Han var i begyndelsen altid villig til at hjælpe mig til rette i alting. Jeg kan i grunden takke ham for meget af det, jeg lærte af ham. Da han var en dygtig og akkurat karl til at pløje, var jeg under hans opsigts og kommando, for manden selv kendte ikke meget til svingplove, fordi han kun altid havde brugt de gamle hjulplove. At der skulle mere til pløjningen end sige »Høtt« og »Heæ«, mærkedes nok i førstningen. Jeg fik skænd og irettesættelser, om at lukke øjnene op og passe på at holde lige fure, og at furene var ens, ikke balke osv.

At det var til mit eget gavn, var jeg klar over, lussinger har jeg aldrig fået. Det forekommer ofte, især når jeg kommer i Lysabildskov, at jeg tænker tilbage på den tid, da Jørgen Krogh og jeg var sammen, især i den tid min tante lå syg i 4 år.

Sygdom på gården

Lægen blev hentet hver eneste dag, sommetider 2 gange i døgn. Enten det var søgne- eller helligdag, regn eller sne, skulle lægen hentes. Jørgen Krogh hentede ham, det var doktor Nielsen fra Jestrup, og så snart han havde afgivet recepten, red jeg til apoteket i Augustenborg for at hente

Ungdomsbillede af forfatteren, Jørgen Jacobsen. Efter konfirmationen kom han ud at tjene hos grd. H. P. Andresen i Lysabildskov.

medicinen. Det skal her siges, at hendes mand gjorde alt for sin hustru, for at hun kunne få sin sundhed igen, men hun døde d. 2. august 1870. Det var alt andet end behagelige dage, med den køren og riden. Den første halve dag og somme tider udover gik hen, så alt andet arbejde skulle gøres den anden halve dag. For at følge med tiden og med andre folk måtte der hænges i altid, for der blev ikke lejet til noget, godt var det, vi havde Hans Bødker, han var en tro og dygtig arbejdsmand og havde meget akkordarbejde, især ved at tærskes, for dengang brugte man plejlen, i det hele taget fulgtes vi nogenlunde med andre folk.

Det var en hård tid for hestene, for de havde mange slemme ture, og det var dagligt, enten vejret var så eller så. Især i for- og efterår gaves der ingen frihed, men det skal også siges, at de uden hans vidende blev godt passet, ellers havde de ikke holdt ud i alle de år. Vognen, der skulle hente lægen, skulle have 2 heste for og 1 kusk til Augustenborg. Jørgen Krogh og jeg fik udtænkt en måde, hvorpå 1 mand og 2 heste kunne blive hjemme og gøre markarbejde i den travle tid. Planen var, at lægen skulle hentes med 1 hest for kariolen, »Giggen«, og en mand kusk, en anden hest for kariolen, der så kunne køre lægen bort, og så videre til apoteket, der blev altså 1 mand og 2 heste hjemme til markarbejdet. Da manden fik det forelagt, sagde han nej. Det skulle gå, som han havde sagt.

Vi og andre folk talte om, at der var ingen mening i at hente lægen hver dag, for medicinen kunne jo aldrig få tid til at virke og blev heller aldrig opbrugt for hver dag. Og vi to var af den mening, at der lå noget til grund derfor. Vi tænkte, at han ved at være omhyggelig og i alle måder opfylde hendes ønsker kunne få hende bevæget til at gøre testamente, da der ingen var.

En efterårsaften med uhyggeligt vejr fik vi tjenestefolk et vink om at blive i køkkenet, ingen af os vidste hvorfor. Vi tænkte, at der kom fremmede. Da klokken var 9, ville vi i seng. I det samme kom der en lukket vogn kørende og holdt for døren, og ud steg en mandsperson. Vi var jo blevet nysgerrige efter det her, og vi fik af kusken, der ikke ville have hestene fraspændt, oplysninger om, at det var herredsfoged Petersen fra Augustenborg, og at det vist nok var angående et testamente. Da sagde Jørgen Krogh til mig: »Der løb et slemt hjul af for dig!« Jeg svarede: »Kan gerne være, jeg har heller aldrig haft forhåbninger«. Det hele skulle vist nok have været hemmeligholdt, men efter det her kunne det ikke dølges længere.

Nye karle

Jørgen Krogh og jeg tjente sammen fra 1. maj 1865 til 1. november 1868. Efter ham kom så Hans Lausen, der var fra Ærø, han var lidt ældre end

jeg. Han havde i nogle år tjent på et mindre sted, hvor manden selv fulgte hestene. Da jeg spurgte ham, om han kunne køre et par heste, sagde han: »Jeg har aldrig haft fat på tømme endnu!« På grund af det kom kariolen igang, jeg kom så til at hente lægen og køre ham bort igen, og videre til apoteket, altså kom det til at gå på den måde, som før er nævnt, der dengang ikke blev til noget. Hans Lausen var ellers dygtig nok til alt andet arbejde, han var der kun ½ år. Så kom Andreas Lassen fra Skovby og Christian Hansen fra Lysabildskov. Andreas Lassens mor var en søster til H. P. Andresen. Han var ved min alder og havde været hjemme, siden han blev konfirmeret. Så han havde det ligesom Hans Lausen, han havde ikke haft fat på tømme endnu, og der var heller ikke nogen drift i ham, han havde gået hjemme og var blevet gammelklog og lettroende, derfor måtte han tit holde for, og uheld havde han altid, og det vedblev at følge ham til hans død, da et træ faldt omogdræbte ham. Christian Hansen var derimod en rask og opvakt dreng, han var altid godt med. Han rejste siden til Amerika.

Af dem, jeg fra begyndelsen tjente sammen med, var Hans Bødker tilbage, og han sagde så tit: »Nu er det satenteje skidt her! Det er ikke som før, da kunne vi få noget bestilt, men hvad nu?« Jeg var også af samme mening som han, og jeg var ofte så ked af det hele, at jeg tænkte på at komme væk, men det var ikke så lige til, da han var min formynder, så jeg var næsten ikke selvrådig over min person. Jeg havde flere gange talt om at rejse til Danmark, da jeg ikke havde lyst til at være preussisk soldat, men det var han ikke med på. Omsider skete det, på en måde som jeg mindst havde ventet.

Egnen under Tyskland

I fredstraktaten mellem Danmark og Tyskland 1864 var der vedføjede bestemmelser med hensyn til undersåtsforholdet i de erobrede landsdele. Enhver kunne i løbet af 6 år bestemme, om de ville høre til Danmark eller Tyskland, dog uden at forulempes på person eller ejendom. I 1866 forlangte tyskerne, at de, der havde været danske soldater og været med i krigen 1864, skulle aflægge ed og sværge til den tyske konge. En dag fik disse så ordre til at møde på slotspladsen i Augustenborg for at aflægge eden, men alle nægtede det, fordi de ikke var løst fra den ed, de havde svoret den danske konge.

Der kom så senere ordre igen, denne gang om at møde på slotspladsen i Sønderborg, hvor det blev bekendtgjort, at de var løst fra eden til den danske konge, og nu skulle de aflægge eden til den tyske. Hvis de ikke ville det, kom de straks i tøj og blev soldater. Omsider besluttedes det at

aflægge eden, for man havde altid den udvej at lade sig udskrive til Danmark, og det gjorde de fleste. Dog var der enkelte, som kom med i krigen 1870.

16. november 1870 var fristen udløbet. Efter den tid lod det sig ikke mere gøre at lade sig fraskrive sine undersåtspligter i Tyskland. Jeg havde besluttet at tøve hen imod den tid, før jeg begyndte på at få disse forhold ordnede, da jeg ikke ville være tysk soldat.

Krig 1870

Krigen mellem Frankrig og Tyskland blev erklæret d. 20. juli 1870. Der blev straks søndag 21. juli stor forvirring over det hele. Alle de, der havde været soldat, skulle uopholdelig melde sig. De ældre, som før havde været danske soldater, og havde ladet sig overskrive til Danmark, men igen havde meldt sig tilbage og var blevet tyske undersåtter, skulle også møde, men de ville ikke og rejste uden videre til Danmark igen. Det viste sig senere, at de ikke havde lov til at indkalde disse mænd. Da der sandsynligt ville blive afholdt session, var vi unge, der stod for tur, enige om straks at lade os udskrive og rejse til Danmark.

Mandag morgen d. 22. juli 1870 mødte alle vi unge fra Sønderherred i Augustenborg for at lade os udskrive. Da vi kom på herredsfogedens kontor, var han i Sønderborg, men fuldmægtigen var villig til at udstede vore pas. Han fik så vore navne opskrevet, og efter et par timers tid kunne vi møde igen, så var passene færdige til underskrift.

Da tiden var omme, mødte vi igen. Imidlertid var der kommet ordre fra herredsfogeden, at ingen fik lov til at rejse! Vi kunne gå hjem, da der i den nærmeste tid skulle afholdes session, og så kunne vi møde der. Over passene var det slået X og skrevet ugyldigt. Desuden skulle vi betale stemplet, der var påklæbet, 1 mark 50 p. Vi gik så med det ugyldige pas. Det var en brok i regningen, men bort ville vi, så fik det gå, som det ville.

Vente på færgen

Da det var blevet langt hen på eftermiddagen, inden vi kom hjem, fik vi travlt med at pakke det nødvendige tøj, vi skulle have med i en stor pose, og så af sted til Mommark færgegård. Inden vi kom så langt, var det blevet langt hen på aftenen, og begge færgebåde for anden gang borte den dag, den ene til Ærø, den anden til Fyn, og der var endnu mange, der ville over. Omsider kunne vi se båden fra Ærø. Da vinden var temmelig god, mente den gamle færgemand P. H. Bladt, at den om en god times tid kunne lan-

de. Peter Hansen fra Lysabildskov tog med den, da han ville til Ærø. Båden fra Fyn mente han først ville lande tidlig i morgenstunden. Christian Duus, der nu er død, og jeg ville til Fyn. Jeg sagde så til ham: »Skal vi vente her til i morgenstunden, kan vi lige så godt gå hen til mit hjem«. Men jeg ville først tale med gamle Bladt. Han lovede at sende bud, hvis båden kom før kl. 3.30, ellers skulle vi møde til samme tid. Herhjemme blev de helt forbavsede, da de ikke vidste, at jeg ville rejse bort. Vi to kom i seng og fik nogle timers søvn, inden vi blev vækkede kl. 3 og fik noget at spise, inden vi tog til færgegården.

Så til Fyn

I den første tid, da folk rejste til Danmark for at undgå tysk militærtjeneste, var der 2 karle her fra byen, Chresten Smidt og Jørgen Hansen »Rask«, der rejste til Fåborg og tog ophold der. Da de var vant til søen, købte de en større båd, »Jagt«, og de blev opkøbere af svin på Fyn, Langeland og Ærø for den gamle slagter Eriksen fra Ketting, og så sejlede de med opkøbte svin til Kiel og ellers med anden fragt, der faldt for. Da de dengang var ledige, og det rygtedes, at der var fragt at få på Als, tog de herover nævnte dags morgen, som vi kom til færgegården.

Da tyskerne ventedes hvert øjeblik, turde skibet ikke lægge til ved broen, men lagde sig et stykke udenfor, så vi skulle udskibes i både. Der blev travlhed, og i kort tid var vi alle indskibede og kom så hurtigt som muligt af sted. Vi var vel omkring en 60 mand i »Jagten«. Op på formiddagen d. 23. juli 1870 kom vi så til Fåborg.

Under overrejsen mødte vi færgebåden fra Mommark. Den kom også over, fik fragt og kom bort i rette tid, for ikke længe efter kom tyske soldater og besatte kysten om Als. Alle fiskerbåde o.l. blev beslaglagt.

Vi søgte arbejde på Fyn

Min svoger, Jørgen Hansen fra Lysabildskov, der var med båden om mandagen, ville til Falsled, en by mellem Fåborg og Assens, hvor han i tiden, da han var bortrejst, havde tjent. Christian Duus og jeg havde bedt ham om, hvis han dér fik plads, også at skaffe os en der omkring.

Vi to var blandt de sidste, der kom af båden, og da vi kom et stykke derfra, stod der to mænd, og de spurgte os, om vi havde plads, for ellers kunne vi få hos dem. Vi vidste jo næsten ikke, hvad vi skulle, Jørgen Hansen kunne måske have en til os, hvis ikke, ville vi jo nok. Vi fortalte dem, hvorledes det var, og fik så deres adresse, og lovede at skrive til dem, hvis vi fik plads.

Vi gik så hen til gamle Madsens gæstgiveri, som Jørgen Hansen havde anbefalet og bad ham huse vore kasser, til vi fik plads, hvilket han også var villig til. Da vi kom ind i gæstestuen, var Jørgen Hansen der, sammen med flere bekendte. De var først kommet over mandag eftermiddag og var blevet dér om natten.

Da Jørgen Hansen absolut ville til Falsled, tog vi også med derhen. Vi kom der hen på eftermiddagen, og da var alle pladser forlængst besatte, da der allerede om søndagen var kommet mange over fra Nørreherred. Hos en landmand og skibsreder i Falsled, hvor Jørgen Hansen havde tjent, blev vi godt modtaget og kom til at ligge dér om natten.

Christian Duus og jeg vidste, at vi kunne få plads i Vester Aaby, og Jørgen Hansen ville med os. Vi gik så næste dags formiddag til Fåborg, hvor vi spiste til middag hos gamle Madsen. Efter en times hvile kom vi på farten efter Vester Aaby, en landsby mellem Fåborg og Svendborg. Noget uden for Fåborg lå den såkaldte »Røde kro«. Dér mødte vi Jørgen Halgren fra Lysabild, der var rejst et år før. Da han tjente hos dyrlæge Fabricius i Vester Aaby, kendte han en hel del folk dér, og han troede, at vi kunne få gode pladser. Da vi hørte det, lettede humøret. Han gik så med os tilbage. Vi kom til Aastrup kirke, hvor der gik en gangsti, om ved herregården Nakkebølle, til Vester Aaby kirke, og det kortede vejen betydeligt. Da Jørgen Halgren vidste, hvor stedet lå, hvor Christian Duus skulle hen, gik han med derhen. Mandens navn var Hans Jørgen Jørgensen, gården lå lidt ude fra byen, inde på marken. Folkene var gæstfri, så vi fik både at spise og at drikke.

I plads på »Kragegården«

Da gården »Kragegård«, hvor jeg skulle hen, lå ude ved de store grevelige skove og ikke var så let at finde, og det var blevet aften, tilbød karlen, der var hos H. J. Jørgensen, at gå med derud. Hans navn var Jens Jørgensen, han var fra Kværs på Sundeved. Han havde været der 1½ år og var rejst af samme grund, som vi andre. Da vi langt om længe kom til »Kragegården«, troede vi, at de var gået i seng, da alt var så roligt og stille. Til alt held var konen oppe. Hun fik så talt til manden, hans navn var Rasmus Madsen Skade. Vi blev også godt modtaget dér, vi skulle også spise, men vi bad dem undskylde, da vi ikke trængte til noget. Vi kom så efter en anstrengende dag i seng og sov godt til et stykke op på morgenstunden.

Da vi om morgenen spiste, talte Rasmus Madsen om, at hans svoger Peter Smidt i Hundstrup vist nok ville have en karl i høsten. Jørgen Hansen gik derhen og fik også pladsen. Da vi ikke havde andet tøj end det, vi havde på, fik vi hest og vogn hos Rasmus Madsen, og vi kørte så til Fåborg efter vore kasser.

Sprogvanskeligheder

At sproget i førstningen var en hindring for begge parter, var selvfølgelig, men det lærte vi hurtigt. Pladsen var god, det mærkede jeg straks, og det var et godt »ma'ste'«, som fynboen siger, manden, konen og børnene var i et og alt gode og venlige, så jeg næsten blev betragtet som hørende til familien, så jeg ofte med glæde tænker tilbage på disse svundne tider. Jeg var dér fra d. 24. juli 1870 til d. 1. april 1873. I alle disse år, der ligger imellem den tid og nu 1930, har jeg haft forbindelse med de endnu levende af familien. Rasmus Madsen og kone er døde. Af de 4 børn, der dengang var, er 2 af pigerne døde, sønnen og 1 pige lever endnu. Jeg hører af og til fra dem, skønt det tager af, når man bliver ældre, og det vil til sidst helt ophøre.

Christian Duus fik en lignende god plads og var dér hele tiden, til han rejste hjem samtidig med mig. Jørgen Hansen fik derimod en meget dårlig plads. Føden var knap, og i det hele taget fik han en dårlig behandling. Han var kun der i høsten. Da fik han ordre til at møde i Århus til en 14 dages øvelse. Efter den rejste han hjem til Als, for da havde det vist sig, at tyskerne ikke havde lov til at tage disse folk.

Den førnævnte Peter Hansen, der tog til Ærø, fik ingen plads der. Han kom så til Fyn og fik plads hos dyrlægen i Vester Aaby, hvor han kom til at tjene sammen med Jørgen Halgren. Christian Petersen fra Lysabild, der i foråret var rejst til Danmark, tjente på herregården Rødkilde ved Vester Aaby. Da der dengang ingen brevbærere var, skulle man afhente og bringe breve på posthuset i Vester Aaby, som lå tæt ved dyrlægens, hvor vi 5 ofte samledes om søndagen for at drøfte begivenhederne og spørge nyheder. Da vi alle fik breve hjemme fra, var der altid nok at tale om.

Hemmeligt til Als

Da vi, som før er nævnt, ikke blev udskrevne i Tyskland, kunne vi selvfølgelig heller ikke blive indskrevne i Danmark. Mere end to måneder var allerede gået, og fristen var snart udløbet. En søndag, da vi var samlet, besluttede C. Duus, P. Hansen og jeg, da det var os, det drejede sig om (de to andre var rejst før krigen og havde deres papirer i orden) at forsøge at komme over for at blive udskrevet. Mandag eftermiddag tog vi 3 så til Fåborg for at finde en mand, der turde og ville sætte os over til Als, da al landgang var forbudt, tilmed stod der her og der militærposter.

Da vi kom til Fåborg, var vi så heldige at træffe førnævnte Chresten Smidt og Jørgen Hansen, som med deres »Jagt« lå ledig i havnen. Da de flere gange havde gjort turen, var de ikke bange for at prøve det denne

gang, men om det ville lykkes at komme i land, kunne de ikke garantere. Ved Mommark lod det sig ikke gøre, det skulle forsøges længere nord på ved skovene.

Hen på eftermiddagen sejlede vi fra Fåborg, da vi helst skulle landsættes i aftenstunden. For at skjule os så længe som muligt, sejlede vi op mellem Lyø og Fyn, så det heller ikke blev så langt for at nå land på Als.

Da det bedst skulle være, løjede vinden af, og båden drev længere nord på, så vi var nødt til at lande, hvor som helst det kunne træffe sig. De turde heller ikke gå landet så nær, for at kunne komme ud igen, hvis der skulle passere noget. Da vi var kommet landet så nær, at det var passende, blev jollen sat ud, og vi kom i en fart i den, og Jørgen Hansen roede os i land.

Flugt i skoven!

Da vi var nær ved landet, kom en mand løbende og råbte: »Strøv aa kom i laaend, der leche husare, aa di hæ nok sett jæ!« Vi sprang så i vandet, men det var temmelig dybt dér på stedet, så vi blev våde. Da skoven gik lige ned til vandet, skyndte vi os derind og løb, så længe vi kunne. Omsider standsede vi for at lytte, men alt var roligt og stille ...

I et krat gik vi ind og fik støvler, strømper og benklæder af, for at få det meste af vandet af dem. Da det var aften og mørkt i skoven, vidste vi ikke, hvor vi var, så vi blev nødt til at gå, til vi fandt en vej.

Langt om længe fandt vi en vej, men hvor den førte hen, vidste vi ikke. Vi var faret vild! Omsider besluttede vi at gå, men om det var den rigtige vej, anede vi ikke.

Omsider kom vi ud af skoven, og ikke så langt derfra lå et lille hus. Da der var lys, gik vi derind og spurgte efter den nærmeste bys navn? »Ja, det er da Himmark«, sagde konen. Det var en net redelighed, vi ville til Mommark, og var landet i Himmark! Vi kom så i tanke om, at hvis vi kunne komme til hovedlandevejen, der gik fra Nordborg til Ketting, kunne vi følge den og kunne komme til kendte steder.

Vi kom så til nogle småsteder og i et af dem, hvor der var lys, gik vi ind og spurgte, om der ikke var en vej her i nærheden, der førte hen til hovedlandevejen fra Nordborg?

Manden sagde, at lidt længere henne i byen gik en vej om på venstre hånd, og ved at følge den, kom vi til landevejen. Da vi var blevet tørstige, bad vi om noget at drikke. Konen så lidt stærkt på os, og sagde: »I er nok af dem, der kommer i land hernede! I denne tid kommer der mange over. Hvor langt skal I?« »Til Ketting«, svarede vi. »Endnu i aften?« sagde hun

og så på manden, der stod og lo så smøret. Vi tænkte ikke noget ved det, men kom senere til at tænke på det. Vi sagde godnat og tak og gik.

Vejen fandt vi også, men den var lang og syntes aldrig at få ende, og det mærkelige var, at vi ikke mødte et menneske eller en vogn, alt var så roligt og stille. Det havde sin grund, men det vidste vi ikke dengang ...

Hjem til forklaringen

Omsider kom vi til hovedlandevejen og kom til Egen mølle. Så kendte jeg vejen til Ketting, og vi kom forbi Gammalgård. Da vi kom til Pæleværk, begyndte vi at blive trætte og holdt hvil dér en halv timestid og spiste resten af vor mellemmad, som vi havde med fra Fyn, og fik noget vand at drikke ved en pumpe, der stod dér ved et hus.

Vi kom så igen på farten, gennem Jestrup til Tandslet. Lige ud for møllen dér kom en tysk militær ridende. Han sagde ikke et ord til os, og vi tænkte heller ikke videre ved det. Det var det første menneske, vi havde set, siden vi forlod Himmarn. På vejen ud for, hvor nu mejeriet ligger, skiltes vi.

Jeg gik til Mommark, og de 2 andre til Lysabild. Kl. 4 kom jeg hjem og fik dem opbanket. Der blev forundring og spørgen, mest undrede det dem, at vi var sluppet så godt derfra, og det forundrede også mig, da de fortalte, at der var udstedt den forordning, at kørende, ridende eller gående uden pas udstedt af politiet, ikke måtte passere vejene, ej heller have lys efter kl. 10!

Her var altså grunden til, at vi ingen mødte! Det mærkelige var, at den ridende militær ikke havde holdt os an, eller havde forlangt passet. Hvis det var sket, og vi ikke kunne klare os, var vi blevet transporteret til vagten i færggården for næste dag at afgive forklaring. Den tur og behandling havde adskillige prøvet.

Jeg kom senere til at tænke på manden og konen i Himmarn. De har nok kendt den forordning, men ikke villet fortælle os det. I stedet for at lade os gå, kunne de godt have sagt os, hvordan forholdene var. Muligvis havde vi så ikke risikeret faren ved at gå den lange vej.

Efter nogle dages forløb tog vi til Augustenborg og blev denne gang udkrevne og fik desuden ordre til at være ude af landet inden 2 × 24 timer. Altså skulle vi prøve turen tilbage, og det var heller ikke så lige til. Herhjemme blev fortalt, at to fiskere i Ertebjergskov, Christian Stuhr og Jørgen Lausen, »Ret et par vovehalse«, vist nok ikke var bange for at gøre turen til Fyn. Jeg gik derover og spurgte dem, om de turde sejle os over til Lyø? »Om vi tør!« sagde de, »vi har prøvet det før«.

Smuglet til Lyø

Dagen blev bestemt. Vi skulle møde hos C. Stuhr hen på eftermiddagen, hvis det da ikke blæste for stærkt, ellers dagen efter, for båden var ikke så stor, og vi blev 5 mand, og vores kasser, med tøjet i, og deres fiskegrej skulle med i båden. Da vejret den dag var smukt og stille, mødte vi hos C. Stuhr, og skulle blive der foreløbig. Da de var fiskere, havde de lov til at sejle ud og røgte deres garn, og de var ved stranden og syslede med dem.

Omsider kom C. Stuhr løbende og sagde: »Nu er det tiden! Strøv no aa lø'f«. Vi fik kasserne på ryggen, og så af sted til stranden. Kasserne blev lagt i bunden af båden, vi oven på dem, og til sidst fiskegarnene øverst. På den måde var vi ikke synlige.

Som fiskere plejer, roede de først ud til deres garn, fra det ene sted til det andet, så vi kom længere og længere fra land. Da vi først kom så langt ud, at vi var sikre på, at kuglerne, hvis der blev skudt, ikke kunne nå os, kom vi frem af vort skjul, og der kom fart i årerne, så det stod efter, og kursen blev sat efter Lyø.

Efter en god times tid landede vi dér, og besværlighederne var overstået.

Dansk undersåt

På Lyø blev vi om natten, og næste morgen kom vi med en fisker ind til Fåborg, og samme dag fik vi vores kasser igen. For at blive indskrevet i Danmark skulle jeg foruden det tyske udvandringspas have et bevis fra Rasmus Madsen, at jeg dér havde taget fast ophold. Da »Kragegård« ligger under baroniet Holstenshus og Brahetrolleborg, blev jeg indskrevet på birkets kontor i Spanget ved Brahetrolleborg.

Jeg blev indskrevet d. 10. oktober 1887 og fik hjemstedsbevis. Jeg var nu dansk undersåt.

Optanter og deres skæbne

Af os »optanter«, som vi kaldtes, blev mange gift derovre og fik hus og hjem. Der var også dem, der kom hjem, men fandt tilstandene her utålelige, så de solgte deres ejendom, hvis de havde en sådan, og rejste til Danmark igen. Der var også dem, der lod sig udskrive i Tyskland, eller på en eller anden måde forglemte eller kom for sent til at få deres undersåtsforhold ordnede. Da fristen for optagelsen var udløbet, ville Danmark ikke modtage disse personer. For at undgå den tyske militærtjeneste tog de

fleste til Amerika. Efter 5 års ophold fik de amerikansk borgerret og kunne ikke udvises. Efter nogle års forløb, omkring 1880, begyndte strømmen igen at gå tilbage.

Dengang vi blev danske undersåtter, var det kun personligt. Senere stiftedes ægteskaber, der kom familier, men børnene af disse forældre var hjemløse. De var hverken tyske eller danske undersåtter.

Nogen ville så tilmelde hele familien til Tyskland, da der ellers skulle søges for hver enkelt. I reglen blev disse tilmeldinger bevilliget, der var dog undtagelser. Da jeg ville vedblive at være dansk undersåt, og kun havde en søn, måtte jeg, da han skulle være soldat, indgive ansøgning for ham om at blive tysk undersåt, hvilket han også blev.

Her vedblev vi at være danske

Flere her i byen vedblev at være danske undersåtter, skønt vi var udsat for at blive udvist af tyskerne. Der skulle ikke meget til, før man blev udvist. Jeg var ligeglad, om det skete, og jeg er glad ved, at jeg vedblev at være dansk, så der ikke kunne siges om mig, som om så mange andre, at jeg var vægelsindet og ligegyldig, blot der var en fordel ved det.

Efter den tid, man var udskreven fra Tyskland, kunne man ikke komme hjem uden myndighedernes tilladelse. Ved at søge fik man i reglen afslag, kun i enkelte tilfælde, så som dødsfald og sygdom, blev der givet tilladelse. Derfor tog man ofte sig selv tilrette og rejste hjem på et kort besøg, så fik det gå, som det kunne.

Hjemmetyskerne, dog ikke alle, kunne ikke godt tåle disse besøg, og der var altid dem, der havde lyst til at gøre fortræd. Når gendarmen så fik et vink fra disse folk, kom han straks på farten efter synderen, og fik han ham fat, blev han transporteret til Augustenborg. Var det første gang, han blev taget, blev han udvist, skete det anden gang, blev det arrest og 5 dages vand og brød. Trods alle disse udvisninger og straffe, afskrækkede det dog ikke.

Til Als på farligt besøg

I foråret 1871 tog jeg fra Fyn og her over til Als på et lille besøg.

For nu at skjule mig så længe som muligt, turde jeg ikke opholde mig herhjemme, men tog til Lysbildskov, til H. P. Andresen. Da jeg kom dér, var Andreas Lassen fra Skovby også dér. Da han var udskrevet her, tog han til Ærø, hvor han blev indskrevet.

Hen på efteråret blev han syg derovre og rejste så hjem og fik lov til at opholde sig her nogen tid for at komme under lægebehandling. Da tiden var udløbet, vedblev han at opholde sig her. En skønne dag kom så gardarmen og førte ham til Augustenborg, og han blev selvfølgelig udvist og fik at vide, at skete det tiere, blev det arrest.

Jeg havde kun været 2 dage hos H. P. Andresen, da der kom ordre fra herredsfogeden i Augustenborg, at vi begge 2 havde at møde dér næste dags eftermiddag kl. 15. Jeg sagde straks: »Jeg møder ikke, for jeg kan nok tænke, at det drejer sig om udvisning«.

Jeg blev alligevel overtalt af de andre til at følge med derhen, og Andreas og jeg kørte så til Augustenborg. Da vi kom dér, mødte vi slagter Hans Hansen fra Skovby, og 2 andre karle, også fra Skovby, som jeg kendte.

Da vi kom ind på kontoret, sagde de til Andreas, at han kunne gå ud i forstuen, han kunne så komme ind, når vi andre gik ud. Herredsfogeden spurgte, om vi ikke vidste, at vi ikke måtte komme her uden tilladelse? En af os svarede, at det vidste vi ikke, for det stod ikke i vore papirer. Han svarede: »Nej, det gør det ikke, men det blev dengang sagt, og så burde I vide det!« Så læste han noget tysk op for os, som vi ikke forstod et ord af. Så blev han gal og skældte ud, og vi fik ordre til at være ude af landet inden 2 x 24 timer.

Andreas kom så ind, men jeg fik dog sagt til ham, at han kunne komme hen på Vaikroen, hvor vi havde afspændt, de andre fra Skovby var gående. På kroen sad jeg og ventede, og da Andreas ikke kom, blev jeg noget betænkelig. Han var måske arresteret, da det var anden gang, han var her. Og jeg tænkte som så: »Du må derhen, og se hvorledes.« Herredsfogedens kontor var dengang på palæet.

Da jeg gik op ad gaden til herredsfogedret, mødte jeg arrestforvareren og Andreas. Andreas græd og var ilde til mode. Jeg trøstede ham det bedste, jeg kunne: »Bryd dig ikke om det. Du har jo hverken stjålet eller slået folk ihjel, og der vil blive mange, der skal prøve den tur.«

Andreas bad om, at jeg ville køre dem til Sønderborg, og arrestforvareren, en gammel støder, gav også bemærkning om, at han kunne ikke gå osv., men jeg sagde: »Nej, det gør jeg ikke, for køretøjet er ikke mit, og det er snart aften, og tilmed har jeg en lang vej hjem. Og du, Andreas, når sagtens at komme i arresten. Når du kommer til Sønderborg, gå så ind til en bager og køb et hvedebrød, for du kan gøre regning på, at du kun får vand og brød.«

Nej, *det* turde han ikke, jeg sagde så: »Giv den gamle støder et par grossen, så går det nok.« Om han gjorde det, véd jeg ikke.

Da jeg tog afsked med ham, græd han som et barn og bad mig spørge H. P. Andresen, om han ikke ville komme ud til ham i Sønderborg næste dag for om muligt at få ham fri. Men Andreas måtte tage sine 5 dage.

Nogle lempelser i forplejningen fik H. P. Andresen dog udvirket, så han ikke udelukkende kom til at leve af vand og brød.

Næste dag tog jeg over til »Kragegården« på Fyn. Pladsen dér var altid åben, så jeg altid kunne komme der igen, når jeg havde været hjemme.

Jeg fik jo ikke meget i løn, men det tog jeg heller ikke hensyn til, for pladsen var god, og jeg havde det godt. Andreas måtte først aftjene sine 5 dage, han rejste så denne gang til Fyn, hvor han fik plads på en gård, ikke langt fra Fåborg. Hvor længe han blev dér, ved jeg ikke, senere kom han hjem.

Det, jeg har fortalt, er kun et eksempel på, hvordan det gik de fleste. Vi blev ligefrem behandlet som forbrydere. At alle optanter, der var bosiddende eller opholdt sig her i landet, var torne i øjnene på tyskerne, fik vi at mærke. Når der kom noget i vejen mellem en tysker og en optant, og der skulle ikke meget til, var optanten »faldet til besvær« og blev udvist af landet.

I året 1873 fik alle optanter, der havde hjemstedsbevis og deres undersåtsforhold ordnede i Danmark, lov til at vende tilbage til Tyskland. Man skulle selvfølgelig anmelde det til myndighederne.

I årenes løb er mange af disse optanter døde, og snart vil de alle være det, og alt vil være glemt.

2 skifter på gården

Jeg vil nu komme tilbage til den tid, da min far var død d. 24. maj 1864, og der blev afholdt skifte og opdeling, mellem min mor og hendes børn, det var d. 22. juli 1865. Ved myndighedsalderen overtog jeg gården d. 1. april 1872, og der blev igen afholdt skifte.

Gårdens tilstand

Da jeg overtog boelet, var så at sige alt i en dårlig forfatning, bygninger var ikke vedligeholdt med tag, rygningstræ og andre reparationer. Da jorden ikke var drænet og heller ikke blev brakket, var markerne fulde af alle slags ukrudt.

Skoven var forhugget, så jeg de første år kun kunne hugge det, der skulle leveres til aftægt. I vinteren samme år, som jeg overtog boelet, købte jeg af vor nabo, Hans Jørgensen Hansen, 6 læs træ fra hans skov til slyd og gjærdestaver, fordi jeg kunne indse, at der hverken blev til det ene eller andet af de dele. Ligeledes købte jeg på en skovauktion 4 meter kløvet egetræ til vårtræer, hvoraf jeg fik 74 kobbel vårtræer.

Markredskaberne var en gammel hjulplov, en sætharve, en stor gammel svenskharve med kun nogle få jerntænder i, fordi 2 heste ellers ikke kunne trække den. Tromlen var heller ikke god, men kunne dog bruges. Hestene var tynde og magre, køerne ligeledes, og de gav kun lidt mælk. Hø og halm var der heller ikke meget af, men ved sparsommelighed slog det dog til, indtil de kom på græs. Af korn var der ikke mere, end der skulle bruges til sædekorn. Min svigerfar var derfor så god at give os 6 sække malet korn til køerne.

Af tørt brænde blev der ikke noget afleveret, så jeg gik straks igang med at slå en del af det gamle skrammel, der blev afleveret, og som jeg måtte betale, i stykker, for at få noget at brænde. Godt var det, at jeg fik de 6 læs træ købt, som vi siden måtte tage til. Hen i sommeren købte jeg af en skipper, der lå ved færgegården, 3 favne bøgetræ. Stenkul, tørv eller lignende kendte vi ikke på den tid.

Vi var jo unge

Ved overtagelsen af boelet havde min hustru og jeg mange bekymringer og betænkeligheder om, hvordan det ville gå os. Vi var klar over, at arbejde skulle der til.

Vi var jo unge, og hvis vi så kunne have lidt held og lykke med os, kunne det måske gå. Vi ville forsøge 1 år, hvis det så ikke kunne gå, kunne vi jo sælge det hele. Min svigerfar rådede os tit til at sælge det første år, for det kunne efter hans mening ikke gå.

Jeg havde også lyst til det, og ville så rejse til Fyn og købe der, da jeg desuden var dansk undersåt, men min hustru havde ingen lyst til det, da hun ikke var kendt der, og al hendes familie var her, og hvor meget jeg end talte for hende, lod hun sig ikke bevæge til at følge med til Fyn.

Det første år var rigtig nok et hårdt år for os, men det gik jo endda tåleligt. I håb om at næste år ville blive bedre, ville vi forsøge endnu et år.

Bedre tider

Til alt held for os bedredes tiderne i 70-erne, og der kom gode år for landmanden, så det gik godt fremad for os, og der blev råd til at forbedre ejendommen. Markerne blev drænet og brakket, som de højligt trængte til. At få jorden drænet kunne sagtens betale sig, for der var dengang mange åbne grøfter og sænkninger, der lå hen til ingen nytte, men kun var til forhindringer ved bedriften. I året 1875 blev ko- og svinestalden forstørret for at afgive mere plads for det udvidede kreaturhold. Det gamle

bage- og vaskehus, der før stod lidt nord for det nuværende hende ved vandstedet, blev samtidig nedbrudt, og et nyt opført på stedet, hvor det nu står. Grunden til, at det ikke kom huset nærmere, var, at vi ikke kunne få lov. Der skulle være 30 meter til andre bygninger.

Ind som soldat 1874

I efteråret 1873 blev jeg på session udtaget til infanterist og fik siden ordre til at møde i Nyborg, det var d. 25. april 1874, og jeg kom til 7. batallions 4. compagni, no. 347. Rekrutskolen varede 6 uger. For en ung rask karl, der ville passe sit kram, var det ikke at tale om, til tider kunne det dog være drøjt nok, for i rekruttiden havde vi ikke megen fritid. Kompagnichefen kaptajn V. Holsøe var en god og tilmed dygtig officer. Han havde i 1864 været med som adjutant og var dannebrogsmænd.

Han døde som oberst i Århus d. 1. juli 1891.

Jeg husker den første morgen. Kompagniet stod opstillet i læsestuen for at få lønning og brød. Kaptajn V. Holsøe holdt en lille tale til os, hvori han blandt andet sagde: »Svinebæster og simulanter vil jeg ikke have. Kommer der en befalingsmand og giver en ordre, ligegyldigt, hvem det er, har I straks at gøre det. Mener I, at I er forurettet, kan I klage til mig, og når I opfører jeg godt, vil jeg være som en far for jer, men når jeg siger om den hvide væg, at den er sort, så er den sort!«

Jeg kan kun sige godt om alle befalingsmænd ved kompagniet. Vi fik udskæld, og det hørte til dagens orden, men det tog vi os let, for det var ikke altid så slemt ment, som det lød til.

Hos en købmand Thybo i Kongegade var vi indkvarteret 26 mand, deriblandt var vi 4 fra Als. Da vi hver dag var så mange sammen, kunne der let have opstået uenigheder og ubehageligheder, men det var ikke tilfældet, for vi var alle gode venner og kammerater, mange morsomme løjer fra den tid husker jeg endnu.

Alsingerne ved kompagniet

Af dem her fra Als, der dengang kom til 7. batallion i Nyborg, er følgende døde: Slagter Hans Hansen fra Skovby, Andreas Krogh, Sarup, Christian Duus, Lysabildskov, Jørgen Bladt, Lysabild, Hans Jacobsen, Jestrup, Hans Bladt, Høruphav, Frederik Finmand, Vollerup. De endnu levende er. Christian Jørgensen, Peter Hansen, begge to fra Lauensby, Hans Henrik Hansen, Hjortsprings-Kobbøl, Peter Bladt, Almsted, Peter Andresen, Tandslet, Peter Hansen, Katry, Chresten Andresen, Fynshav og jeg.

Da jeg ikke så godt kunne se med det højre øje, kunne jeg ikke skyde på længere afstand. Stabssergenten, der ledede skydningen, sagde en dag, at han syntes, det blev dårligere med mig for hver gang målet flyttedes 100 m tilbage. Jeg sagde, at jeg ikke så godt kunne se med det højre øje. Jeg fik ordre til at melde det til kaptajnen. Jeg kom til overlægen et par gange, han så kun lidt på øjet, men sagde intet. Der gik en måneds tid, og jeg gjorde tjeneste med de andre, jeg var kompagniondonnans og var på vagt flere gange osv. En dag sidst i juli måned fik jeg ordre til at melde mig på Nørrevoldgades lazaret, om middagen være premierløjtnanten til stede for at føre mig for en kommission, som var samlet der. Der blev set på øjet og i nogle papirer, og så kunne jeg gå. Jeg var altså lige klog. Da vi stillede om eftermiddagen, sagde kaptajnen til mig, at jeg var kasseret og kunne aflevere tøjet om aftenen på tøjhuset. Samme aften gav jeg et lille afskeds-gilde for alle alsinger, der var ved kompagniet.

Næste dags formiddag blev jeg af kaptajnen ført til obersten, der spurgte, om jeg havde noget at klage over? Jeg svarede, at det havde jeg ikke. Jeg fik så mine papirer og var fri for al militærtjeneste. D. 30. juli 1874 rejste jeg fra Nyborg og kom hjem til høsten. I den tid, jeg skulle være soldat, havde jeg fået min kones broder, Andreas Hansen, der var hjemme hos sine forældre, som bestyrer. Da jeg kom hjem, tog han også hjem, han blev senere gift, men de er begge døde for mange år siden.

Stormfloden d. 13. november 1872

Jeg husker den store stormflod d. 13. november 1872. Den forvoldte store ødelæggelser her og over hele Danmark. Kegnæs var næsten delt i 3 dele, nogle huse bortskylledes, et par gamle folk, der forsøgte at bjerge sig, blev taget af vandet, og de druknede, strømmen førte dem med, og ingen så dem mere. Da Drejet overskylledes, flyttede det sig længere mod vest.

Lysabildskov var næsten omflydt af vand, idet vandet kom ind fra Humelmaj og gik tværs over markerne, så det var ikke langt fra at nå vejen, der fører til møllen. Mod syd kom vandet ind fra Pøl, så alt derude var et hav, som næsten nåede op til vejen, der fører til Lysabild.

Begge færgebåde hernede drev i land og blev slået i stykker, og opkørslen og et lille hus, der stod der, blev revet bort af stormfloden.

En gård på Ærø, der lå ved Vitsøen, blev af stormfloden revet i stumper og stykker, så at alt tømmer, møbler, halm, utærsket korn og meget andet kom i land her på østkysten, hvor vi bjergede det. Manden fra Ærø kom herover og fik sine ejendele igen ...

Udskiftningen ca. 1780

Efter gamle skrifter, der endnu findes her og der, er separationen, »jordudskiftning«, bonitering og opmåling, foretaget her i sognet i året 1780. Om det nu er sket samtidig her i byen, ved jeg ikke, da der ingen gamle skrifter findes om det. Afdøde Mads Mathisen har engang fortalt, at han har haft en gammel optegnelse om separationen her i byen, men var for ham, på en ubegribelig måde, forsvundet. Så vidt han huskede, var det ikke 1780, men lidt senere, det kan jo nok være muligt, da der gik mange år, før alt blev færdigt. I Ulkebøl og Kjær skete det først 1793 og 1794. Før jordudskiftningen blev al jorden drevet i fællesskab og lå ager om ager, som det kaldtes. Ved udskiftningen fik hver sin part tildelt på forskellige steder.

Da det drejede sig om at have marken så nær gården som muligt, blev der udflyttergårde. Byerne inddeltes i boetal og halve boel, »boetal« er en gammel benævnelse for landejendom. For almindelig god jord regnedes der til 1 Tdr. land 240 Roder til 8 Alen, mindre god jord til 1 Tdr. land 260 Roder til 8 Alen, dårlig jord til 1 Tdr. 320 Roder til 9 Alen »stort mål«. Det bevirkede, at i stedet for Roder kaldtes det vinder, og for Alen vaand.

Nye opmålinger 1874-80

Efter 100 års forløb var der sket så store forandringer ved landbruget, at der tiltrængtes en revision, og det viste sig også ved de nye opmålinger og boniteringer, der fandt sted fra 1874 - 1880. De fleste ejendomme fik mere jord og højere bonitering, som uddeltes i klasser, jorden i hektarer, ar, kvadratmeter. Ved opmålingen skulle man passe på, at man fik alle de gamle rettigheder med, som man kunne gøre krav på, såsom hegn, markveje, biveje, koveje, fodstier, osv. Da landmåleren havde station på færgegården, fik man ofte bud om at møde der for at berigtige det opgivne. Efter års forløb har det vist sig, at der er bleven forsømt eller glemt noget, så den vedkommende ikke mere kan gøre noget krav. I 1880 og derefter var der mange dårlige år for landmanden, og tilmed fandt afløsningen sted i disse år. Da der her i byen ingen skrifter findes for, hvorledes det skete, og hvad der blev afløst, vil jeg skrive, hvad jeg kan huske, men jeg kan ikke indestå for, at alt nøjagtigt stemmer.

Gamle skatter

For det første var der stående afgifter og kontribution (ydelse), gammel krigsskat, som efter sigende skulle hidhøre fra en af krigene i begyndelsen

af århundredet og skulle afløses i 41½ år, året 1921 d. 1. november, efter 5% til Fiskus, og så var der rentebank renter, der efter sigende endnu henhørte fra hoveritiden, den kaldtes landsskat. Det Kirkelige og de indbyrdes, mellem de enkelte grundejere »Kådnerpenge« 1 til kirken, 2 præstekaldet, 3 diakonatet, 4 degnekaldet. For de forpligtede hører indbetalingen op med den 1. november 1937. De, der var under hertugen på Augustenborg, var i besiddelse af et gammelt privilegium. Ifølge et kongeligt overladelsesbrev af 1764, i forbindelse med den kongelige tilsikringsakt af 1842, var de kun forpligtede til at udrede alle fremtidige og nye grundskatter med $\frac{2}{3}$ del af deres fulde beløb. Dette gamle privilegium, som kaldtes 3. del retten, som man holdt fast på, blev af amtsretten kendt ugyldig. Disse gamle skatter kunne man betale straks, når man ville, ellers skulle det afløses i 41½ år. For mit vedkommende betalte jeg til rentebanken i Stettin 872 mark, så det blev på den måde udbetalt i 9 år i stedet for 41½ år. At der ville komme nye skatter, var jeg klar over, og det slog også til. Den, der ikke afløste, og dem var der flere af, fik også de nye skatter, men beholdt ligefuldt de gamle. Efter nogle års forløb, kunne der igen for dem, der ikke kom med første gang, afløses ved rentebanken i Stettin, når der blev indgivet andragende derom, alle gik så med denne gang, men det blev den dyrere af, og det var tilmed mere besværligt end første gang, for da var det gratis.

Skat til bønderne

Da kådner og inderster her i byen betalte det meste af deres skat til bønderne, skulle disse afløses på samme måde, men med den forskel, at det kom bønderne til gode. Man fik så fra rentebanken i Stettin de såkaldte »rentebrev« med vedhæftede kuponer, som kun var gældende, når man betalte skat. Hvis disse kuponer ikke indløstes i rette tid, så duede de ikke mere.

Rentebrevet var kun udstedt på indehaveren og kunne sælges. På grund af, at der var så meget at tage vare på med disse kuponer, blev jeg ked af dem og solgte rentebrevet til købmand Behn i Sønderborg og fik dets pålydende 632 mark. De såkaldte kådnerpenge betaltes årligt, den første fredag i advent, sidst i november, eller først i december, hvor kådner, inderster og husmænd betalte deres udgift til bønderne, og som var deres største udgift. Hvorledes det forholdt sig, og af hvad grund ved jeg ikke, da der ingen skrifter findes om det. Der er al sandsynlighed for, at jorden ved udskiftningen er taget fra bøndergårdene. Skatter og afgifter har så fortsat hvilet på gårdene, og deres andel deraf har været at betale til bønderne. Først betaltes de førnævnte kådnerpenge, hvor meget enhver hav-

de at betale, ved jeg ikke. Hver bonde fik så sin part deraf, dog ikke ligemeget. Af kådnerpenge fik jeg 2 rigsdaler 5 mark 7 skilling, rigsmønt. Af stedet, der nu ejes af Christian Jensens enke, fik jeg 10 rigsdaler 4 mark 12 skilling. Efter hvad gamle folk fortalte, skal marken, hvor småbanen går over, være givet til en her fra gården som medgift. Af ejerne fra færggården fik jeg 4 rigsdaler 4 mark 12 skilling. Den gamle færgemand Peter H. Bladt har engang købt et inderstested, der lå ved vor skov. Landeriet lagde han til sit eget, og huset blev så solgt og ejes nu af Peter Agerlei. Da marken ligger ind til vor skov, mener jeg, at det i gamle dage har hørt hertil. Fra det sted i Nederbyen, der nu ejes af en Briks, fik jeg 4 mark 12 skilling, hvorfor og hvorledes ved jeg ikke. Af husejer Andreas Sørensen, nu Jørgen Dreier, fik jeg 2 rigsdaler af den skæppe land, der før har hørt hertil. Sammenlagt bliver det 21 rigsdaler 1 mark 11 skilling. Det foranførte er kun et eksempel, men noget lignende kan også gælde for de andre landmænd her i byen. Alt det gamle er nu afløst og nu ude af verden.

Lave smørpriser o. 1880

I begyndelsen af 1880'erne var smørpriserne kun små, og det blev så dårligt, at købmændene i Sønderborg ikke kunne eller ville købe det, da det næsten var usælgeligt. De ville kun tage imod smørret for at sende det til Hamborg, men kun på egen risiko og regning. Var markedet dårligt, kunne der gå længere tid, inden vi fik afregning. Kommissionæren og købmanden skulle have provision. Skulle smørret i længere tid stå på lageret, skulle der også betales lagerleje. Når alt kom til alt, fik vi ikke meget for vort smør. Selvfølgelig var vi ikke godt tilfredse med den ordning, men der gaves ingen bedre.

Første mejeri i sognet – i Skovby

Når vi så hen til herregårdene, der havde mange køer, megen mælk, mejeri, mejersker osv. var smørret dér bedre og mere ensartet. Herregårdsmør var altid efterspurgt og til højere priser. Dette var i grunden det, der gav stødet til, at det første mejeri her i omegnen blev bygget, det var i Skovby.

I begyndelsen var der ikke mange leverandører, senere har flere byer og Kegnæsgård sluttet sig til. Begyndelsen var nu gjort, og folk blev mere vågne. Der afholdtes møder for at drøfte sagen, nogle var for, andre imod, for det hele var jo nyt, som man ikke kendte. Alligevel var der folk, der satte sig i spidsen for at arbejde med sagen, men der var en faktor, der skulle regnes med, nemlig penge. For det var dårlige tider dengang, og

man var klar over, at anlægget ville blive kostbart. Imidlertid kom der en mejerist ved navn Klaus Tommerup Klausen, der havde været mejerist på »Rumohrsgård« (ved Hundslev) et års tid, han opholdt sig i Tandslet kro, nu »Missionshjem«. Klaus Klausen gik rundt her i omegnen for at få leverandører. Hvis der blev tegnet et tilstrækkeligt antal køer, ville han begynde at bygge et mejeri ved Tandslet kro, med det forbehold, at der fandtes tilstrækkelig vand, ellers et andet sted.

Mejeri i Tandslet 1886

Da vi ikke kendte manden, ville vi først indhente oplysninger om hans person og forhold.

Da han ingen underskrifter fik den gang, indbød han til et møde i Tandslet kro.

Om hans person og familieforhold havde vi imidlertid fået oplysninger, og det var nogenlunde til hans fordel. Hvor han egentlig var fra, husker jeg ikke. Der mødte også mange folk den dag, for det begyndte at interessere, og vi var klar over, at noget måtte der gøres. Mejerist Klausen oplæste så kontraktens paragraffer, der drøftedes i det uendelige. Da der ikke blev opnået enighed, forlod de fleste salen. Af de, der blev tilbage, blev paragrafferne grundigt drøftet og tildels noget forandrede, inden de af begge parter blev vedtaget. 300 køer blev den dag tegnet, men det var ikke tilstrækkeligt, først når der var 500 køer tegnet, ville han bygge et mejeri. Der var ingen af parterne bundne ved deres underskrift.

Efter det skete var man af den mening, at det ikke blev til noget med mejeriet, men Klausen var på færde tidligt og silde for at få leverandører. Omsider fik han så mange køer tegnet, at han kunne bygge et mejeri i Tandslet. Det viste sig, at der var vand nok. Det føranførte skete såvidt jeg husker i slutningen af året 1885. Hen i juli måned 1886 kom mejeriet i gang, så vi kunne begynde at levere mælken.

Mejerkontrakten

Så godt jeg husker, vil jeg i korthed opskrive mejerkontraktens indhold. Klaus Tommerup Klausen forpligtede sig over for leverandørerne til at bygge og drive et mejeri ved Tandslet kro. Hvis der skulle opstå vanskeligheder på en eller anden måde, eller der kunne findes en mere passende og heldigere beliggenhed, gaves ham frie hænder til det. Han forpligtede sig til hver morgen at afhente leverandørernes nymalkede mælk og tilbagebringe skum- og kærnemælken. Han forpligtede sig også til at betale for 28

pund nymalket mælk den ugentlige højeste Hamborger notering, som udbetaltes for hver 4 uger, uden nogen forbehold.

For hver 28 pund indleveret mælk tilbageleveres 24 pund skum- og kærnemælk. Han var også villig til at anskaffe mejerispandene, da der ved en større bestilling blev givet rabat, vi kunne blot opgive den ønskede størrelse. Betalingen kunne så ske ved afdrag eller pr. kontant. Var mælken sat til vejen, var leverandøren ikke mere ansvarlig for den. Den stod på mejeristens eller kuskens ansvar.

Leverandørerne havde lov til at beholde al den mælk, der brugtes i husholdningen og til aftægtsmælk, dog ikke til salg. Når der optoges nye leverandører, kunne de kun antages til den samme akkord som de gamle.

Hvis det kunne bevises, at der var nogen, der havde bedre akkord end andre, enten det så var nye eller gamle leverandører, skulle de alle have det samme. Efter kontrakten skulle man betale den tilbageleverede skum- og kærnemælk med 1 pfennig pr. pund modtaget mælk. Det faldt senere bort.

Ved ind- og udvejning af mælken var mejeriets vægt den gældende. Leverandørerne havde naturligvis forpligtelser overfor K. T. Klausen: For det første var vi forpligtede til at levere mælken til mejeriet i 7 på hinanden følgende år. Denne forpligtelse hæftede på stedet, ikke på personen. Mælken skulle leveres i frisk og uforfalsket tilstand. Vi måtte heller ikke tage af mejerispanden, når mælken var deri. Vi skulle udsætte de fyldte mejerispande om morgenen til landevejen. Klokkeslettet på de forskellige årstider bestemtes efter overenskomst mellem begge parter.

Om vinteren måtte der kun fodres med et vist kvantum roer, hvor meget husker jeg ikke. Ellers kunne vi fodre som vi ville. Når der på en eller anden måde opstod uoverensstemmelser mellem parterne, og overenskomst ikke kunne opnås, kunne man gå rettens vej, hvis dom så var den afgørende. Omkostningerne betaltes af den tabende.

Lettelse for kvindfolkene

Det var selvfølgelig en stor lettelse for kvindfolkene, da vi kom i mejeriet, selv om der også var ulemper. Når vi om sommeren begyndte at levere mælken, og det var varmt, var den såkaldte »futmælk« ofte sur og kunne ikke bruges i husholdningen, for opvarmning af mælken på mejeriet kendtes dengang ikke. Vi var derfor altid nødt til at sikre os ved at beholde lidt af vores egen mælk.

I året 1886, da vi her begyndte at levere mælken til mejeriet, var den laveste Hamborger smørnotering, der her var kendt, 60 pfennig for 28 pund mælk. Når så skummetmælken kom fra, gav det ikke mange penge.

Akkorden, vi havde, var vel ikke den bedste, men vi var dog godt tilfredse, for vi havde prøvet det, der var dårligere.

1886 var vel det dårligste, hvad smørpriserne angik. Af den grund beholdt især de større gårdejere, der ikke var i mejeriet, deres smør tilbage og »slog det i dritler«, som det kaldtes, i håb om bedre tider til efteråret. Da det ikke blev bedre, kom det omsider til Hamborg. Hvordan det gik, fik vi ikke at vide, men omsider sivede det ud blandt folk, at det havde været en dårlig forretning, og at det måtte sælges som vognsmørelse ...

Det gav stødet til, at flere gik med i mejeriet. Det første år var ikke gået, før der meldte sig flere, og sådan vedblev det i længere tid, så koantallet var blevet meget forøget. De større gårdejere her i omegnen var ikke med, for de var af den mening, at de kunne få mere ud af deres eget mejeri end af fællesmejeriet.

Strid på Tandslet mejeri

Der gik vel godt et års tid, da vi begyndte at mærke, at vi af og til fik for lidt mælk tilbage. Vi skulle jo have 24 pund tilbage af de 28 pund indleverede mælk. Ved at se i mejeribogen stemte det ikke, for de 24 pund, vi skulle have, fik vi ikke. I længere tid havde vi nok vidst, at der på mejeriet solgtes meget mælk, så vi blev nu klar over, hvordan det gik til.

For at få det ordnet, blev der uden Klausens vidende valgt nogle mænd til en morgen at kontrollere og revidere, hvordan det gik til. Klausen blev opfarende og grov, men han måtte give sig, mejeristen, der stod for ind- og udvejningen af mælken, fik skylden, men Klausen var manden, der tiltaltes. Da regnskabet blev opgjort, viste det sig, at han for de flestes vedkommende kom til at betale tilbage 1 pfennig af hvert pund ikke udleveret mælk, som han kun under trussel om en retssag tilbagebetalte. På grund af det skete fik vi udvirket, at vi ikke mere skulle betale skum- og kærnemælken. En anden gang fandt han på, at han ikke ville betale efter den ugentlige højstenotering, som kontrakten lød på. I en tid var der to noteringer i ugen, og man skulle altid have efter den højeste notering. Vi var så nødt til at gå retsvejen med ham. Her blev han dømt efter kontrakten til at betale efter den ugentlige højstenotering samt sagens omkostninger.

En retssag opstod mellem Klausen og nu afdøde gårdejer Chresten Bertelsen i Neder Tandslet, der havde underskrevet kontrakten. Han mente, at han ikke var bunden ved underskriften. Retten dømte så C. Bertelsen til at betale eller levere mælken. Han betalte så, men det blev ham en dyr historie.

Da smørpriserne så småt begyndte at stige, var vi i det hele taget godt tilfredse med mejeriet. Klausen blev dog så ked af mejeriet, eller måske

var der andre grunde, som vi ikke kendte, så han bortforpagtede mejeriet den tid, der var tilbage, til købmand H. H. Bladt fra Sønderborg.

Efter et års forløb blev det igen bortforpagtet af ham til kromand Hans Jacobsen i Tandslet og Peter Lassen, dengang gårdejer i Mintebjerg. Da der kun var et år tilbage, gik vi frivilligt ind på et år til på de samme betingelser.

Da tiden var udløbet, og vi var løst fra mejeriet, solgte Klausen det til Boisen, som af fødsel var friser, der dengang var godt kendt her på egnen. Boisen startede så en købmandsforretning der, med foderstoffer, cykler osv. Efter nogle års forløb solgtes det igen, og det blev indrettet til bageri og drives endnu som sådant.

Skelbæk mejeri 1894

At mejerierne havde en fremtid for sig, var man klar over, for det var ligegodt det, der gav penge, og nogen mente, vi skulle have et andelsmejeri. Vi kunne jo lige så godt bygge og drive et mejeri, hvor alle kunne blive andelshavere. Der var nogle mænd af dem, der ikke var med i det gamle mejeri, der satte sig i spidsen for at få et andelsmejeri oprettet. Navnlig Chresten Bertelsen i Neder Tandslet var ivrig og tilbød byggeplads, hvor nu mejeriet står, og det fik navnet »Skelbæk mejeri«.

Alle, som ikke var i noget mejeri, lod sig tegne, også dem i det gamle mejeri, men med det forbehold først at levere mælken, når vi var løst fra det gamle mejeri. Først hen i sommeren 1895 kom vi til Skelbæk mejeri.

1893 blev Skelbæk andelsmejeri bygget af murermester Mads P. Mathisen her fra Mommark. Mejeriet, der var monteret med de bedste og nyeste maskiner og redskaber, der dengang kendtes, kom så i gang 1894. Først til 1895, da vi var løst fra det gamle mejeri, kom vi andre med. Koantallet var vel omkring 900, og det har stadig holdt sig deromkring. Senere kom dertil ishus og et kogeapparat til at pasteurisere skummetmælken.

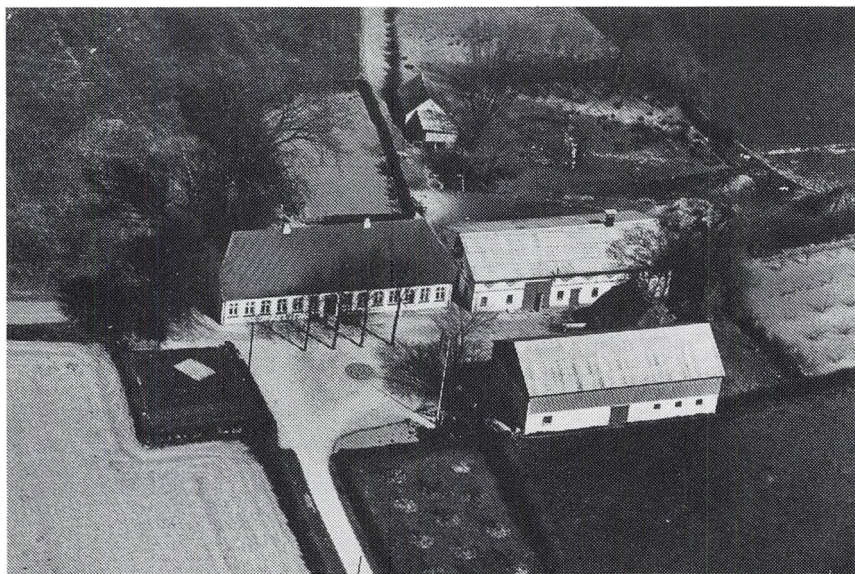
Når vi nu tænker tilbage til den første tid, da mejerierne begyndte, og op til nutiden, så må vi ligefrem forbavses over alt det nye, der er opfundet på mejeriernes område. Da alle produkter, der udgår fra mejeriet, helst skal være første klasses varer, skal mejeristen, der har ansvaret, være dygtig og sit fag voksen, og han skal følge med i alt det nye, der kommer. Til gengæld kan han også forlange, at mælken leveres i god og ren tilstand.

Det var ikke opgangstider, men nedgangstiderne i 80'erne, der var årsagen til landmændenes sammenhold på mejeriernes område, det, der stadig gav penge.

Nyt stuehus 14. maj 1894

Nu var vi kommet gennem krisen, priserne steg igen, og der fulgte gode år. Efter min mors og gamle bedstemors død blev de gamle aftægtshuse nedbrudt for at gøre plads for et nyere stuehus, der påtænkte opført i stedet for det gamle, der var opført 1838.

Det var ikke så gammelt, men det var undergrunden, det var galt med. Hele den østre side var begyndt at skride ud, og det kendtes, at det blev værre år for år, så vi var helt betænkelige. Grundstenene var store kløvede kampsten, om de nu ikke har været godt sat, eller undergrunden ikke har været god, da byggepladsen faldt stærkt mod øst, det véd jeg ikke. Da vi tilmed havde tænkt på at tage på aftægt, blev det bestemt at nedbryde det gamle og opføre et nyt stuehus med aftægtsbolig i samme. Da der kunne bruges en stor del af materialerne af det gamle igen, blev det hele ikke så kostbart. Stuehuset, der nu står, er opført 1894, og ligger den modsatte vej af det gamle, og det er bygget af murermester Mads P. Mathisen her fra Mommark, og snedkermester Nis P. Andresen fra Lysabild. Huset blev rejst d. 14. maj 1894. Da min hustru ikke mere var så udholdende som før, og da vi kun havde en søn, der var gift, og da jeg var dansk undersåt, tog vi på aftægt den 1. april 1895.

Jørgen Jacobsens gård i Mommark. Stuehuset på billedet er bygget af Jørgen Jacobsen i 1894. Billedet er fra ca. 1940.

Vor søn, Hans Jacobsen, og hustru, Cecilie Marie, født Bladt fra Tandsgaard, overtog så gården d. 1. april 1895. Når jeg nu tænker tilbage på den tid, og på forhold og betingelser under hvilke jeg overtog gården, og under hvilke min søn har overtaget den, da er der stor forskel. Mange gode år fulgte efter, indtil verdenskrigen. I tidens løb fik de 9 børn, 1 søn og 8 piger, der alle var sunde og raske, og de har opført sig godt, så deres forældre har haft megen glæde af dem.

Små børn hos bedsteforældrene

Da de var små, kom de gerne op til bedsteforældrene med deres små sorger og bekymringer, men de glemtes hurtigt, små og ubetydelige som de var. De to ældste, Marie og Jørgen, var fra små af altid hos os på aftægten, hvor de også spiste og sov om natten, indtil deres konfirmation. I stedet for dem trådte andre til, dog ikke så stadige som de to første, her var det middagsmaden, der gerne afgjorde, hvor der den dag skulle spises. De har allesammen været glade for bedsteforældrene, og vi også for dem. I mange år har deres forældre haft tjenestepiger af deres børn, der skiftedes til at være ude og hjemme. 2 har altid været hjemme, indtil deres far døde, og deres moder afstod gården til Christian Jørgensen, der er gift med Inger.

– en mærkelig mand!

Når man bliver gammel, kommer man ofte til at tænke tilbage på de svundne tider. Især det, der er passeret her i vor nærmeste nabo Niels Nielsens gård for mange år tilbage. Det er snart glemt, så jeg vil fortælle om det.

Det begynder så langt tilbage som i året 1865. Gården ejedes dengang af Jørgen Bladt, han byggede aftægtshuset hernede ved vejen og tog på aftægt 1863. Hans søn Peter Bladt fik så gården.

Jørgen Bladt var i et og alt en mærkelig mand. Engang fik han den ide, at han ikke mere ville i kirke eller til alters, hans kone og børn bad nok til ham, men han afslog det, og der var intet at stille op med ham, med ville han ikke. Grunden var den, at den sidste gang, de var til alters, kom de 1 time for tidligt i kirken. Da de kom hjem, var han gal i hovedet, og sagde, at de »den ondepine og valsemig« ikke skulle få ham med til sådan en komedie mere!

Efter nogle år fik konen ham bevæget til at gå med til alters. Da han kom ind på kirkegården, faldt han og var død. Han nåede ikke at komme der.

Et par år efter lå hans kone en morgen i sengen og var død. Nogle år efter blev Peter Bladt sparket slemt af en hest på det ene ben. Det blev helt knust lidt over fodledet. Han lå i lange tider i sengen, inden han kunne komme op, og rigtig godt blev det aldrig mere, og som følge af ulykken døde han et års tid efter.

Der var 2 døtre. Den ældste af dem var gift med Peter Petersen fra Ærtebjerg. De fik så gården og Peter Bladts enke tog ud på aftægten.

Peter Petersens havde gården hen ved 30 år. Hans kone, der i længere tid havde skrantet, blev pludselig sindssyg, og kom på sindssygeanstalten i Slesvig, hvor hun efter få dages indlæggelse døde. 2 år efter døde Peter Petersen af lungebetændelse. Deres ægteskab var barnløst, så arvingerne solgte gården.

En bankfallit i Sønderborg 1895

Efter de gode år i 1870'erne fulgte en krisetid i 1880'erne og opefter. På grund af de gode år, der havde været, lod krisen sig ikke så meget mærke, fordi vi havde noget til overs fra de gode år. Der var kun små priser på landmandens produkter, og afløsningen af de gamle skatter og udgifter skete jo på den tid. Da jeg andet steds har skrevet om mejeri, vil jeg kun bemærke, at Skelbæk mejeri begyndte med 900 køer, og nu er der 1150 køer.

Årene fra 1895 og op til 1914 var jævnt gode år, så alle folk var godt tilfredse. Der var undtagelser, det er der jo altid. I 1895 gik Sønderborg bank fallit, og bankdirektøren havde taget sig selv af dage. Der var ordentlig røre den dag i Sønderborg, for der var ingen, der havde en anelse om det. Jeg husker det tydeligt, for jeg var nemlig den dag i Sønderborg. Da jeg om formiddagen kom derind, så jeg mange folk, der stod i klynger på gaden, og alle så så alvorlige ud. Jeg tænkte som så: »Hvad er der løs her i dag?« Da jeg havde fået hestene fra og kom ud på gaden, mødte jeg nu afdøde Jacob Rymand fra Tandsryd, der spurgte: »Har du hørt det?« Jeg svarede: »Jeg er lige kommet og har ikke hørt noget.« – »Banken er standset og lukket og går fallit, og vi taber vore penge!« Han var lige ved at græde, da han spurgte: »Har du penge der?« – »Nej, det har jeg ikke, for jeg fik mine penge, jeg havde der, brugt sidste sommer, da jeg byggede indhuset.« »Da kan du sagtens være glad«, sagde han. Jeg trøstede ham, måske var alt ikke tabt, når det først blev opgjort. Hvordan det gik til sidst, husker jeg ikke mere. Men Sønderborg bank eksisterede ikke mere. Efter få års forløb gik det på samme måde med Lysabild sparekasse.

»– alt i orden i Lysabild sparekasse, men ...«

Sparekassen havde sit sæde i Lysabild hos gårdejer Hans Lassen, der var dens direktør, sekretær og bogholder i al den tid, kassen eksisterede.

Hans Lassen var kendt viden om, for han havde mange bestillinger, både på det verdslige og kirkelige område. Han kunne til tider nok blive opfarende og ubehagelig over for folk, der kom der. En god dansk mand var han, så tyskerne var ham en torn i øjet. Mange år gik hen, og det gik tilsyneladende godt med sparekassen.

Da Hans Lassen var i rigsdagen, kunne han ofte i længere tid være i Berlin, og da havde han altid hovedbøgerne til sparekassen med. Hvorfor havde han det? Det var for at lette revisorerne arbejdet, sagde han, og de har så været for godtroende. Når der kom revision, og de var halvvejen, skulle der spises. Snaps og øl skulle der til, og efter sådan spisning er sindet let, og der kan ofte gøres underværker! Og der blev altid sagt: »Her kan vi sagtens komme, for alt er i orden!«

Efter krakket i Sønderborg bank sivede rygten ud, at det også var galt med Lysabild sparekasse. Folk blev så mere vågne. Der blev valgt nogle mænd til at undersøge sagen. Resultatet blev, at alt var i orden, og der var intet i vejen.

Men folk var nu blevet bange, og opsagde deres penge. Lassen forstod at snakke for dem, pengene blev stående i sparekassen, men der blev ved med at være mistanke, og man forlangte, at alle sparekassebøger skulle udleveres for at se, om de stemte med kassebøgerne.

Stor begravelse, men ...

Imidlertid blev Lassen syg, og efter nogle dage døde han. Det gik vel her som i Sønderborg.

Da Lassen blev begravet, var der stor højtidelighed både i hjemmet og i kirken, og et stort følge fulgte ham til graven, for han var kendt viden om. Pastor Julius Vogel forrettede jordpåkastelsen og talte i kirken. Efter hvad der fortæltes (jeg var der ikke), roste præsten ham i det uendelige.

Men der kom en dag, da han fra prædikestolen måtte tage sine ord tilbage. Graven blev jævnet med jorden, så der ikke findes spor tilbage!

Efter at han var begravet, fik man fat i sparekassen igen. Det rygtedes atter, at det stod godt til med sparekassen, så alle blev glade, for der var en tid, da folk var meget utilfredse. Men glæden varede kun kort ...

Sparekassen fallit!

Da der var gået nogen tid, og alt var opgjort, viste det sig, at sparekassen var fallit, og det var svindel og bedrageri alt sammen!

Om der var nogen kaution eller Lassen bar det hele, véd jeg ikke. Gården blev solgt, også inventaret og besætningen.

Hans kone kom så at sige på sognet, for hun havde intet at leve af. Hun døde nogle år efter. Der var også 4 sønner, men de var for flotte til at arbejde, og derfor gik det dem dårligt. Om de endnu er levende, eller hvor de er, véd jeg ikke. Der gik år og dag hen, inden alt blev afviklet og kom i orden.

Hvor meget man fik for hver 100 mark, véd jeg ikke, da jeg ikke havde noget stående i sparekassen.

Et voldsomt skænderi –

Jeg vil fortælle, hvordan jeg fik hævet de penge, jeg havde i sparekassen, før Lassen døde, og det gik så galt med sparekassen.

Som før er nævnt, gik det også galt med Sønderborg bank 1895. Da jeg byggede stuehuset 1894, tog jeg mine penge ud af banken, så jeg tabte ikke noget ved banken. Jeg havde også nogle i Lysabild sparekasse. Da det ikke slog til med dem i Sønderborg, måtte jeg tage nogle af dem, jeg havde i sparekassen.

Jeg har altid haft det sådan, hvis jeg havde nogle penge liggende, som jeg tænkte, jeg kunne undvære, så blev de sat i sparekassen på den betingelse, at jeg kunne få dem igen uden opsigelse. Jeg fik just ikke de højeste renter, men jeg var altid sikret, for man vidste ikke, hvad der kunne ske.

Et års tid før Lassen døde, kom jeg en dag derhen med nogle penge, som jeg ville have i sparekassen.

Da jeg kom ind på kontoret, var der ingen folk. Jeg gik så ud i forstuen, og der hørte jeg et heftigt skænderi inde i stuen mellem Lassen og en anden mand, og det var hårde ord, han sagde til Lassen. Jeg kunne nu godt høre, at det drejede sig om sparekassen og hans forhold til den. Efter det, jeg hørte, blev jeg noget betænkelig! Jeg besluttede så at tage min penge ud af kassen. Ved at lukke døren op, og slå den hårdt i igen, kom Lassen springende og spurgte i en barsk tone: »Har du stået her længe?«

Jeg svarede: »Nej, jeg er lige kommet«. Han sagde så: »Hvad vil du?« Jeg spurgte, om jeg kunne få de penge, jeg havde i sparekassen, for jeg skulle nødvendigvis bruge dem. Han svarede: »Du kan komme igen om 14 dage, så kan du få dem«.

Den før nævnte mand, der den dag var hos Lassen, fik jeg ikke at se, og kunne heller ikke kende ham på røsten, så jeg fik ikke at vide, hvem han var. Jeg har derfor aldrig talt til noget menneske om det, selv min kone fik det ikke at vide. Efter 14 dages forløb fik jeg mine penge, og jeg var glad.

Aftensæde

I de dage var vi et lille selskab indbudt til aftensæde hos dyrlæge Hans Jacobsen. Blandt andet talte vi også om Lassen og sparekassen, der lovpri- stes i høje toner. Jeg tænkte ved mig selv: »I skulle blot vide, hvad jeg véd, så talte I nok ikke så højt!«

Dyrlægen sagde så til mig: »Jeg synes ikke, du snakker med os?« Jeg sagde: »Vi har ikke set enden endnu!« Ikke mange dage efter kom efter- retningerne om, at sparekassen var fallit, og at det hele var svig og bedra- geri. Da jeg næste gang mødte dyrlægen, spurgte jeg: »Hvad siger du nu?« »Ja, hvad skal man sige? Jeg havde ikke troet, at han var sådan en kæl- tring!«

En historie om penge

Endnu en historie om pengesager. – Jeg kom en dag til Sønderborg. Blandt andet skulle jeg til urmageren Frederik Bladt, der var fra Vibøge. Jeg kendte ham godt, da vi havde gået i samme skole, i Lysabild. Da vi var færdige med forretningen sagde han: »Tøv lidt, så skal jeg vise dig noget.« Han kom så med nogle papirer, og sagde, at det var statspapirer.

»Ja, det kan nok være, men jeg kender dem ikke,« svarede jeg. Han: »Nej, det gør de fleste ikke, men det er virkelig noget godt, og der er ingen risiko ved dem, da staten garanterer. Jeg er nemlig blevet agent for bank- huset Kirss i Hamborg, der har forretning med alle slags statspapirer. Jeg har allerede solgt flere af disse papirer, for de er skattefri, der kan ikke tages skat af dem. Din nabo, Peter Petersen, og H. Christiansen fra Tand- slet har købt, og der er flere mænd, der har købt dem.«

»Jeg vil dog betænke mig,« sagde jeg og gik min vej. Men jeg tænkte dog: »Du må dog tale med Peter Petersen om, hvordan det forholder sig.«

Næste dag gik jeg derhen og spurgte ham, hvordan det forholdt sig. Han sagde så: »Ja, det er rigtigt nok, hvordan skal man ellers? Sønderborg bank og sparekassen i Lysabild gik fallit, nu vil jeg prøve det her, for der er garanti fra staten.«

Han fortalte mig også, at disse papirer var skattefri, at der ikke kunne tages skat af dem, og man kunne selv bestemme, hvor meget man ville afdrage månedligt, halvårligt eller årligt, indtil det var udbetalt. Så kunne man sælge dem, hvis man ville, for de lød kun på indehaveren.

Det var næsten som et lotteri, hvor der flere gange om året blev udtrukket en del af disse papirer, der alle var stemplet og med nummer. Man kunne, hvis man var heldig, få en god gevinst, dog gik det ikke under det, man havde betalt for nummeret.

Omsider fik jeg også et af disse papirer. Afdraget blev betalt kvartalsvis, indtil alt var betalt. Min nabo Peter Petersen og jeg talte ofte om, at der vist var en hage ved det hele, som vi ikke kendte, men det kom senere.

En god ven af Peter Petersen, der var bankmand i København, kom på besøg hos ham. Peter Petersen viste ham disse papirer, han havde også et tyrkisk. Da nævnte mand havde læst papirerne, sagde han: »Papirerne er gode nok, men I har købt dem for dyrt. De står ikke så højt i kurs, og der er udsigt til at de vil falde, især de tyske.« Her lå altså knuden, vi ikke kunne løse!

Efter den tid fik vi gratis hos urmageren en avis, der hed »Fortuna«, men vi skulle hente den hos ham. »Fortuna« udkom 2 gange i måneden, dér kunne man så se alle børskurser og se hvilke numre, der blev udtrukket. Efter nogle års forløb døde Peter Petersen og hans kone. Da der ingen børn var, blev det hele solgt, så jeg véd ikke, hvordan det gik med de papirer.

Urmager Frederik Bladt, der jo var agent, døde på samme tid. Et andet agentur blev dannet, hvor Nissen fra Sundsmark og en anden mand (en tysker, der ikke kunne tale dansk) fortsatte forretningen. Da verdenskrigen i 1914 udbrød, var man af den mening, at nu var det forbi med den forretning, men den blev dog ved at fortsætte. Der var nok så meget at tænke og tage vare på i denne krigens tid, at jeg havde rent forglemt det hele, men så en skønne dag kom jeg til at tænke på det. Det var dengang begyndt at gå tilbage for tyskerne, og hvis det skete, tabte man vist nok sine penge. Jeg tænkte som så: »Du må se at få disse papirer solgt, måske de køber dem derude på kontoret i Sønderborg.«

Jeg tog så derud og ind på kontoret og spurgte, om de ville købe disse papirer? Jo, det ville de nok. Men hvorfor vil du sælge dem, de er dog gode?« spurgte de. Jeg svarede, at jeg ville gøre krigslån og skulle bruge pengene til det! »Ja, det er jo også godt,« blev der sagt. De tog så papirerne, jeg fik pengene, og jeg var glad!

Jeg gik så til sparekassen i Sønderborg. De ville nok tage imod dem og gemme dem, men ikke betale renter af dem. Jeg beholdt pengene og gik min vej. Jeg havde nok hørt noget, men troede det ikke. Jeg var også ved Ulkebøl og Ketting sparekasse, men det var det samme ved alle kasser.

Jeg tænkte: »Så kan du lige så godt gemme dem selv til bedre tider!« Så jeg har dem endnu og flere til, for det er tyske penge, som jeg og mange flere forglemte at få omsat i danske penge, før det var for sent!

Den tyske mark gik i kort tid hurtigt ned, så den duede ikke mere. Følgen blev, at de, der havde Markgæld, fik den nedsat eller slettet med få kroner. Fra Danmark fik man i disse tider valuta, det var nærmest ældre folk, aftægtsfolk osv., der skulle leve af deres aftægtsydelse eller kapital, men kun den kapital, man havde betalt skat af, kom i betragtning. Da jeg ikke havde betalt skat af de nævnte penge, kom de ikke i betragtning. Sådan endte den historie ...

Verdenskrigen brød ud!

Der var mange gode år før verdenskrigen, der udbrød d. 1. august 1914. Denne dag glemmer jeg aldrig, for det var en forvirring over det hele. De, der havde været soldater, skulle uophørligt møde på slotspladsen i Sønderborg.

Det var en søndag. Vi havde høstet rugen om lørdagen, og så kørte vi rugen ind om søndagen, hvorfor Hans ikke mødte før om mandagen, men han kom hjem igen. Han mødte flere gange i Flensborg og kom hver gang hjem, og godt var det, for så blev vi færdige med høsten. Først d. 29. august blev han der.

Vi var klar over, at der ville blive megen sorg og elendighed, både for dem, der skulle med derud, og for dem, der var hjemme. Vi mente, at med de våben, de nu havde, kunne det ikke vare længe!

Men det blev 4 lange år med megen sorg og elendighed. Det første år var næsten det værste, for vi skulle aflevere alting. Køer, svin, heste, hør, halm, kåber og messingtøj, linnedvæv, syede klædninger osv. Og sådan blev det ved under krigen.

Fødemidler blev gemt

Da det første år var gået, var vi ikke mere så bange, så vi gemte en del fødemidler, korn, køer, svin og meget andet. Landrådet i Sønderborg havde udnævnt nogle mænd i hvert sogn, der skulle revidere alle folk i sognet, der havde en ejendom. Det hele blev ikke så slemt, for de var jo i samme situation, som vi andre.

Hvornår der skulle revideres, vidste vi ikke, men der var altid en eller anden, der havde fået et vink, og inden ret længe vidste hele byen det, så vi kunne få noget til side. Engang kom der nogle soldater kørende og

forlangte at se loftet. Hans var dengang hjemme på orlov, og han gik så med dem derop. Hans sagde så: »Her kan I se. Det er alt det, vi har.« De bad, om de dog ikke kunne få lidt, for de trængte så hårdt til det. De fik så 100 pund byg, som de betalte, og de var glade. Flere gange var vore 2 heste taget til krigsbrug. Ved reklamation og fordi Hans var inde, blev de hver gang fri.

I krigstiden fik hvert menneske ration, og der var knapt tilmålt. Man fik udleveret brødkort, høkerkort, møllekort, og blot man skulle ud over sognegrænsen eller til Sønderborg, skulle man have paskort.

Det var næsten utroligt, hvad myndighederne tillod sig i de tider. Det var umuligt at leve af det, man fik udleveret, derfor tog man sig selv til rette.

Hos møllerne

Det værste var at få kornet malet. Man havde jo malekort, men gik det ud over det, og man blev nappet af gendarmen, fik de bøde begge to, og møllen blev lukket, hvilket skete her i byen. På grund af det, måtte vi tage hen til andre møller.

På Humbæk mølle fik vi byg byttet og fik rug igen, men ikke ud over det, der var tilladt, for han var bange for, at han blev indkaldt, hvis han overtrådte forordningerne, da han som møller havde lov til at være hjemme. På møllen i Lysabildskov fik vi så kornet malet til kreaturerne. Møllersvenden Povl (Povl Jørgensen), var ikke så bange, og det gik ikke så nøje, derfor fik han altid gode drikkepenge, det var han glad for, og vi andre også. Jeg havde mange slemme ture derud. Det er en temmelig lang vej, og det skulle gerne være et slemt vejr, for så var der ikke så megen fare for gendarmen. Men det skete dog 2 gange, at jeg mødte ham, men han sagde ikke noget til mig. Han havde dog været inde hos Povl og spurgt, om jeg havde kort? »Ja, det havde han,« sagde Povl, og viste ham det.

En anden gang mødte jeg gendarmen igen. Han blev stående og så kun på vognen, men sagde ikke noget. Jeg havde nemlig været inde hos min svoger på »Kronborg« og havde fået nogle kartofler med til Carl Petersen her i byen, og de lå øverst på vognen. Gendarmen var så gået ind i møllen, og havde spurgt, om jeg havde fået sådant læs malet? Povl sagde: »Han har ikke været her, men det var kartofler, han havde fået hos sin svoger.« Han gik så og sagde: »Pas kun på, Povl!«

Det var værst at få hveden malet, for det var møllerne forbudt at male hvede. Politiet havde taget et stykke ud af kværnen og havde lagt beslag

på det. Vi kunne altså ikke få det bedre malet end som til kreaturerne. Vi skulle selv tage skallerne fra ved at ryste det i et sold. Om der kom gær i, når den skulle bages, husker jeg ikke, men den blev bagt i komfuret. Det var jo groft og mørkt, men det gik godt alligevel.

Det var også småt med gryn, for vi kunne ikke nøjes med dem, vi fik udleveret. Jeg fik så Povl til at male byggen så fint som muligt. Ved at tage den over kastemaskinen fik vi de fleste skaller fra, om der blev noget siddende, tog man det ikke så nøje i de tider.

Vi fik også sukker og sirup hos høkeren, men det var kun små portioner, vi fik. Vi kom så i tanke om at så sukkerroer, og det gik helt godt med at koge sirup af dem, så vi havde da noget at søde maden med.

Et hemmeligt kammer

Et kammer, der dengang kaldtes børnekammeret, lå ved siden af sovekammeret, og det blev taget i brug til opbevaring af korn og alt, hvad der skulle gemmes (først havde vi gemmesteder på marken). Et stort klædeskab blev sat hen foran døren, så man ikke kunne se døren, der førte derind. Når vi skulle derind for at få noget, skulle vi krybe gennem skabet, på hvis bagside der var en lille dør, vi kunne lukke op ind til kammeret. Her kunne man så tage, hvad der skulle bruges, og så kravle samme vej tilbage.

Vinduet var også til at lukke op, så vi kunne også komme den vej, men den blev kun brugt, når vi fik korn ud eller ind. Her var et godt gemmested, der sparede os meget arbejde.

Russiske krigsfanger på egnen

Under krigen fik vi russiske krigsfanger, der skulle arbejde. Der var mange dygtige karle blandt dem, men der var også dårlige, for en del skyldtes det også den behandling, de fik mange steder.

Her havde vi også en russer. Hans navn var Sanka Demetri, han havde endnu et navn. Hvor han var fra, husker jeg ikke. Hvad han i grunden var, fik vi ikke at vide, men han var sådan lidt fin på det, og han kunne tale tysk. Han havde været såret i brystet, og det gjorde ofte ondt, så han ikke kunne tåle svært arbejde.

Hos Peter Bonefeldt var der en barak, hvor alle russere opholdt sig. Om natten lå de dér i deres senge, om søndagen opholdt de sig der, men gik

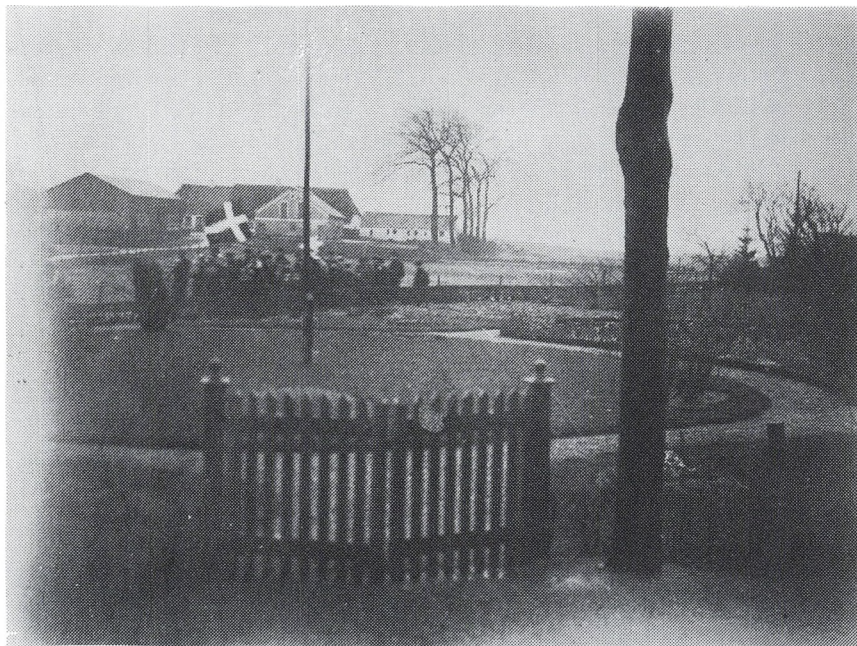
Under 1. verdenskrig kom russiske krigsfanger også til Mommark. Her ses de uden for den barak, hvor de boede, den lå nær grd. Peter Bonefeldts gård. (Lysabild sognehistoriske arkiv).

hen og spiste, hvor de hørte til. En tysk soldat havde opsyn med dem, han førte dem ud om morgenen og hentede dem om aftenen. Hen i sommeren 1918 deserterede de fleste russere over til Ærø, derfra blev de ført til fangelejren på Sjælland.

Økonomi ved Genforeningen

Den tid, der ligger mellem krigens ophør, og da vi her i Sønderjylland kom tilbage til Danmark, er der skrevet så meget om, så jeg vil ikke gentage det, men der er endnu noget, som jeg har hørt så tit, nemlig at landbruget tjente mange penge under krigen, og det skal heller ikke nægtes. Men vi må ikke glemme, at landmændene havde drevet deres brug uden at kunne få foderstoffer. Markerne var blevet forsømt. Bygningerne blev forsømt. Udbyttet gik ned, store værdier var ødelagt på den måde, og man søgte nu at oprette det efter krigen. Men det kostede mange penge.

Efter genforeningen med Danmark fulgte der nogle gode år, især for landbruget, og det var vel også det, enhver trængte hårdest til. I de tider

10. februar 1920 var afstemningsdagen, nu skulle der stemmes om egnens tilhørsforhold, til Danmark eller til Tyskland. Et optog gik gennem Mommark, det er Jørgen Jacobsen, der bærer fanen. Der er orkester foran. Afstemningen i Mommark fandt sted på Færgegården.

blev der mange gårde solgt til store priser. Nu er det omvendt, for nu er der mange, der vil og skal sælge deres ejendom, men der er ingen, der vil købe i disse krisetider (1930'erne).

Mit livs lange rejse

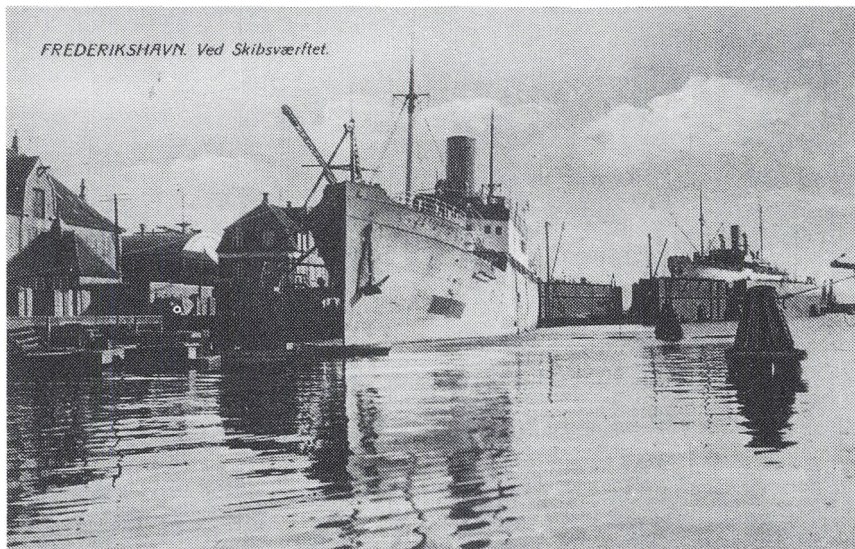
I året 1922 fik Jacob Moldt og jeg indbydelse fra Jens Kongsbak og hustru i Frederikshavn til at besøge dem en 14 dages tid, hvilket vi med glæde tog imod. Jakobs hustru var dengang død, men en søster til hende var husholderske hos ham. Jacob var noget betænkelig ved at rejse med, da der også var høkeri hos dem, men hun sagde: »Rejs I kun, jeg skal nok passe butikken.« Jacob Moldt og jeg rejste til Frederikshavn 11. juli 1922.

Drengen Hans Nielsen var med os, han var en søn af snedker Hans Nielsen i Sønderborg, hans moder var en søster til Jacob Moldt. Han var vel dengang en 5 - 6 år, han var en flink dreng.

Den morgen tog jeg her fra med småbanen til Sønderborg. Da jeg kom ned til Jacob, var han også færdig. Hans husholderske, Frida, forsynede os med en god pakke »melmad« til rejsen. Da vi kom over på den anden side, fik vi på stationen hver 2 billetter. Den ene skulle bruges til Tinglev, samme skulle bruges fra Ålborg til Frederikshavn. Den anden billet gjaldt fra Tinglev til Ålborg. Vore kufferter blev afleveret på banegården, og vi så dem først igen i Frederikshavn.

Da det var hurtigtog, holdt det kun ved købstæderne, Aabenraa, Kolding, Fredericia, Vejle, Horsens, Skanderborg, Århus, Hobro, Langå, Randers og Ålborg. Her kom det store lokomotiv og nogle vogne fra. Et mindre lokomotiv kom så for, og vi kørte over Limfjorden til Nørre Sundby.

Ved ankomsten til Nørre Sundby var det blevet aften, så der kom lys i toget. Det blev en lang og kedelig tur op til Hjørring, for vi kunne ikke se landskabet. Da vi kom til Hjørring, lettede humøret, og her spiste vi resten af den medbragte pakke. Omsider nåede vi Frederikshavn, klokken 11½. Her tog Kongsbak og datter imod os, og vi gik med dem hjem, hvor Johanne bød os velkommen.

Mit livs eneste lange rejse gik til Vendsyssel i 1922. Første morgen blev vi brat vækket af det voldsomme spektakel, da hundredvis af arbejdere gik ned til værftet, som ses her ved havnen. Jacob Moldt og jeg gik mange ture ved den store havn.

(Billede venligst udlånt af Frederikshavn lokalhistoriske arkiv. Billedet stammer fra den tid, da Jørgen Jacobsen besøgte byen).

1100 mand om morgenen!

Næste morgen blev vi brat vækket af spektakel nede fra gaden. Jeg var lige ved at tro, at der var ildebrand og vækkede Jacob. Han fortalte, at det var arbejdere, der gik til havnen.

Om morgenen før klokken 6 var der intet at høre på gaden. Først når kirkeklokkerne havde ringet, og kirkeuret havde slået 6, blev der stor færdsel, både kørende og gående, de fleste var arbejdere. Der var 1100 mænd i arbejde ved havnen og skibsværftet.

Familien og huset

Kongsbak fortalte: »Jeg er født i Sæby og havde som ung dreng rejst til søs i nogle år. Da jeg blev gift med Johanne Moldt fra Sønderborg, blev jeg hjemme. Til at begynde med købte jeg 2 kurve fisk i Sæby og bar dem 2 mil på min ryg til Frederikshavn, hvor de blev solgt. Da det var dagligt, var det ofte drøjt nok – især om vinteren. Omsider fik jeg en hest og en vogn, for så kunne jeg få flere med, da forretningen gik godt.

Men jeg kunne også indse, at hvis jeg boede her i Frederikshavn, kunne det blive bedre. Min hustru og jeg tog så til Frederikshavn, hvor vi havde lejet en lille lejlighed ved havnen. Forretningen gik godt, men lejligheden var for lille. På den tid var der i Danmarksgade et 2-etages hus med en større baggård til salg. Vi havde begge lyst til at købe det, men der skulle jo penge og kaution til. Det lykkedes mig også at få det i orden, og jeg købte huset. Det var solidt og godt, men det var ikke blevet vedligeholdt, men nu er det godt holden, og der er indlagt radio, lys, varme, telefon, vand, wc osv.«

Kongsbak havde 3 børn, to sønner og en datter, begge sønner var gifte. Den ældste, Christian Kongsbak, havde en forretning i Danmarksgade.

Den anden søn, Jacob Kongsbak, var også gift, var ostegrosserer i København og havde dér 16 udsalgssteder. Datteren Ebba Kongsbak var hjemme, da hendes moder, Johanne, var svagelig. Ebba havde flere gange været på højskole.

Bygningerne i Kongsbaks hus var fra 1807, og vi kunne se, at de var solide. Der var også en stor park, der strakte sig fra huset og ned til havet. Og ved den ene side så det ud til, at der havde været en skanse i gamle dage. Ved udgravning havde man fundet en lille kanon med 2 hjul under, den sås endnu i parken. Der var også en stor dam i parken, her var det sådan, at man kunne lukke havvandet ind i dammen, hvis man ville bade, og igen lade det løbe ud. Om vinteren, når det var frost, kunne de lade vandet komme ind, og når det var blevet til is, kunne de løbe på skøjter.

42 fiskere druknede

Vi var med toget til Sæby torsdag d. 13. juli 1922. Sæby ligger ved Kattegat. Befolkningen er fiskere. Husene er små, gamle tømmerværkshuse. Der er også en lille havn. Bygaden er ikke bredere, end at een vogn kunne køre der. På midten af gaden er græsset afslidt af de gående, ellers er der græs overalt. Der er kun een række huse ved hver side af gaden. Lige ved byen er der en stor å, der løber ud i havet, her kunne man fange fisk, især ål.

Da Kongsbak var her fra, og endnu havde familie der, var vi inde og besøge dem. Et sted kom vi ind til en ældre kone. Da Kongsbak fortalte, at vi var fra Als, så sagde hun: »Ja, jeg har engang været med Johanne i Sønderborg, og vi var i en by, der kaldtes Mommark!« Da hun sagde det, kunne jeg også huske det, men jeg kunne ikke kende hende.

Kongsbak fortalte, at der engang for mange år siden var druknet 42 fiskere her i Sæby. Det var en juleaften, det skete. Fiskerne var gået ud på havet, det blæste op, det blev storm, og de søgte at komme i land, men det lykkedes ikke. Ikke langt fra land tog havet dem, og de druknede allesammen, mens folk stod inde på land og så på uden at kunne hjælpe dem. 42 mænd druknede. Det blev en sørgelig jul for de efterladte og hele byen. Jeg kan huske, da jeg gik i skole, at der blev indsamlet i skolen til nogle fiskeres børn, da deres fædre var druknet. Det kan vel tænkes, at det kan have været her, men jeg véd det ikke.

Om aftenen besøgte vi C. Kongsbak, og der var flere, som vi ikke kendte. Da vi kom ind i stuen, stod der mad midt på bordet i en klynge, mad, der hørte til et kaffebord. Der blev ikke ombudt, men enhver langede til og tog, hvad man ønskede. Da vi senere kom andre steder, var det lige så. Det har jo været skik og brug dér.

Hummer og stenbider

Fredag d. 14. juli gik Jacob og jeg til havnen, der var Danmarks tredje største havn. Ved indløbet til havnen lå 2 rednings- og dykkerskibe, med halv damp, både dag og nat til hurtig udrykning, når der kom ordre!

Et stykke ude fra molen lå den store tørdok, der kunne sænkes, så skibene kunne sejle derind. Vandet blev pumpet ud, så skibet stod på tør grund, og skibet kunne repareres. Når det var færdigt, kom vandet ind igen, og skibet sejlede ud. Vi gik så videre og kom til fiskehusene, og der var en lang række af dem. Nogle var store, andre var mindre.

Kongsbaks folk var her i gang med hummerne, der var fanget i fælder, der lignede vore rottefælder herhjemme. Hummerne har jo ligesom en

saks, og her så vi, at de blev bundet med tynde ståltråde, for at de ikke skulle æde hinanden, for de var grådige ...

Der var en fisk, jeg ikke kendte, det var en stenbider, en lille rød og flad fisk. Det fortaltes, at den kunne suge sig fast på en sten, så at man ikke kunne rykke den fra stenen. Vi så også her alle slags fisk, rødspætter, torsk, sild, hornfisk osv. Her lå også et stort stykke land. Det fortaltes, at der var 14 tdr. land, hvor fiskerne fik deres garn tørret og repareret, når det var i stykker. Der lå også bunker af jernkæder til at binde ved garnene for at få dem til at synke. Ligeledes lå der også store stabler af fiskekasser.

Turen i faëton

Da vi kom hjem, fortalte Kongsbak, at hans fætter, der boede lidt henne i gaden, havde været der, og tilbudt os en køretur om eftermiddagen op i Flade bakker. Og der ville vi jo gerne. Fætteren var også en Kongsbak.

Det var en temmelig stor ejendom, han havde, for der var gæstgiveri og høkeri. Da vi kom derhen, fik vi et stort glas grog til at styrke os på. Imedens var der spændt for, der var 2 smukke heste spændt for en faëton, et flot køretøj. Han var selv kusk.

Jeg har aldrig set sådant landskab før, og faldt helt i forundring. Her var dybe dale og høje bakker, lynchede og landevej, hvor hjulene gik i til akselen, så vi var nær ved at vælte. Hist og her så vi små huse i lyngen, men vi kunne ikke se dem, før vi kom ind til dem, fordi de var tækket med lyng. Der var mange hjulspor i lyngen, men hvor de førte hen, vidste kun den, der var kendt med heden. Et sted kom vi til en lille kirke, og det så ud til, at den var opsat af kampesten. En lille klokke, der hængte i en galge, stod ved kirken, om der var en kirkegård, ved jeg ikke, for vi så kun lyng.

Minde om kongebesøg

Lørdag d. 15. juli 1922 så vi den del af havnen, hvor de store fiskekuttere lagde til. Disse kuttere går langt ud i Vesterhavet og bliver der dag og nat, indtil skuden er lastet. Vi kom til fiskehusene igen, og her var man ved at pakke fisk i kasser, et lille lag halm blev lagt i bunden, så et lag fisk, så et lag is og lidt halm, og sådan vedblev det, til kassen var fuld. De fyldte kasser blev så afsendt til køberne.

Om eftermiddagen tog vi og hele familien med toget til Bangsbo og gik op gennem skoven til et højt bjerg, der kaldtes »Pikkerbakken«, der var 72 meter højt. Oppe på toppen lå en stor kampesten. Her havde Kong

Da Jørgen Jacobsen besøgte »Pikkerbakken« lørdag 15. juli 1922 så han fra den 72 meter høje bakke denne udsigt (billedet er fra den tid). Jørgen Jacobsen skriver »... vi havde en storartet udsigt over land og hav.« (Billede udlånt af Frederikshavn lokalhistorisk arkiv).

Frederik d. 8. engang været og skrevet sit navn på den store sten. Siden er det mejslet ud i stenen:

Frederik d. 8.

12.8.1908

Da vi stod oppe på bjerget, havde vi en storartet udsigt over land og hav.

Gravsteder for faldne marinere

Søndag d. 16. juli 1922 var vi i kirke. Det var en stor ny kirke, den blev opbygget 1892 og kunne rumme 1100 mennesker. Da der var præsteindvielse, var kirken fyldt til sidste plads. Præstens navn var Peter Larsen Jensen, han var bondesøn fra Vendsyssel, og han blev indviet som præst i menigheden af provst Steinke.

Om eftermiddagen kørte vi i bil ud til Frederikshavns gamle kirke og kirkegård, der lå et stykke fra byen. På den lille, gamle kirke stod årstallet 1773. På kirkegården så vi mange, kostbare familiegravsteder og mange kostbare gravstene. Et sted var der et stort gravsted for engelske og tyske

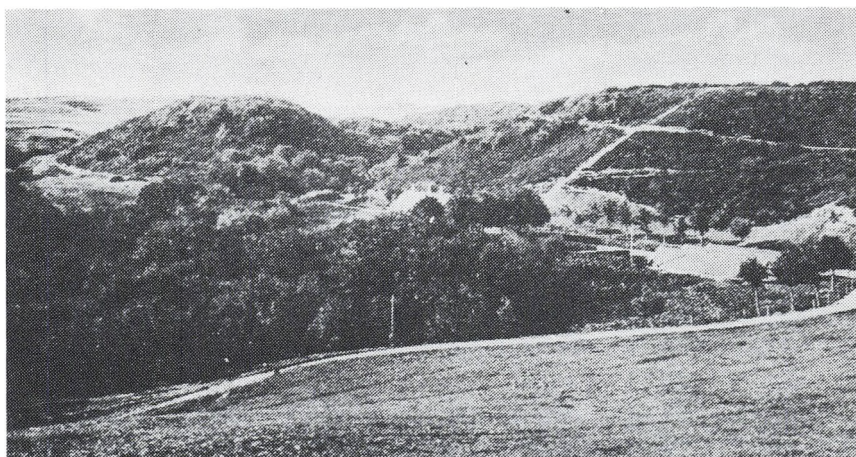
marinere, der var faldne i søslaget i Skagerak. På det engelske var der flag, men på det tyske var der ingen.

Ikke så langt fra kirkegården lå en stor, ny skole, der rummede 600 børn. Ved skolen lå et stort stykke land, hvor børnene fra de ældste klasser havde hver et stykke jord, som de skulle grave, plante og holde i orden. Som løn måtte de beholde frugterne.

Ikke jord som på Als

Onsdag d. 19. juli 1922 var vejret godt, så Jacob og jeg tog en spadseretur i det gamle Frederikshavn. Husene og gaderne er ligesom i Sæby små og ubetydelige. Ikke langt fra byen ligger den såkaldte Tordenskjoldskanse lige ved havet, den er jo ubetydelig, men dog et minde fra gamle dage. Her fra kan man komme gennem parken ud til sanatoriet, en vældig stor bygning. Der er en smuk udsigt over havet og Flade bakker.

Om eftermiddagen havde vi en fin køretur ud til vandværket, som ligger oppe i Flade bakker. Der er 3 store bassiner, hvor vandet bliver rensset med grus og sand. Op til kilden var anlagt 101 trappetrin. Det var helt mærkeligt at se sådan et naturligt kildevæld, som aldrig kan tømmes, hvor meget der end bruges. Siden besøgte vi Aalbækbugten. Her var landskabet anderledes, for her lå mange gårde og huse, der var godt vedligeholdt. Korn og græs stod godt på markerne, men vi må jo huske, at det er ikke den jord som på Als. Der var et sted, hvor der stod 8 mørkerøde køer tøjrede, ellers var det sortbrogede over det hele.

Jørgen Jacobsen besøgte på sit livs store rejse også Flade bakker, hvor vandværket lå. Vendsyssels natur var en stor oplevelse for Jørgen Jacobsen.

(Foto fra den tid udlånt af Frederikshavn lokalhistoriske arkiv).

Med bumletog til Skagen

Torsdag d. 20. juli 1922 tog Kongsbak, Jacob og jeg med toget til Skagen kl. 8. Det var et rigtig »bumletog« sammensat af forskellige, gamle vogne, der raslede og skraldede, så vi næsten ikke kunne høre.

Fra toget kunne vi se »Gårdbogård«, der er kendt for sit opdræt af New Jersey køer, de gik og græssede i en stor dal, lige ved gården. Det var vel en 300 stykker, de lignede nærmest rådyr.

Vi kom også over et stykke af Råbjerg Mile. I klitterne var der store arealer beplantet med gran, fyr og lærk. Omsider kom vi så vidt, at vi kunne se gamle Skagen. Der stod endnu et stykke af kirketårnet, alt det andet havde sandflugten begravet. Ikke langt dér fra ligger kongens villa. Klokkeren 11 kom vi til stationen i Skagen. Her fra gik vi til havnen. Der var to store havne, den ene var for de danske, den anden for de udenlandske skibe.

Her ved havnen kom Kongsbak til at tale med en bekendt, Jacob og jeg gik så videre. Der stod en mand og talte med nogle andre. Manden var just ikke videre godt i tøjet, han lignede en sjover, hans trøje var revnet, så albuerne stak uden for, et par store fladbundede træsko havde han på fødderne, og en gammel fedtet kasket på hovedet, så han var just ikke videre tiltalende. Da Kongsbak kom, hilste han også på ham og gav sig i snak med ham. Jacob og jeg gik så videre, for vi forstod ikke et ord af det, manden sagde.

Da Kongsbak kom hen til os, spurgte vi, hvem det var, han talte med? Han svarede: »Det er en af byens rigeste mænd!« Det troede vi næsten ikke. »Ja, nu får I se«, sagde Kongsbak, »for vi er indbudt til kaffe hos ham i eftermiddag.«

Som vi stod der og talte, kom der en gammel mand hen til os og spurgte, hvor vi var fra? »Ja, vi er da fra Als«, svarede vi. »Fra Als,« sagde han, »dér har jeg ligget i kvarter flere steder, da jeg var soldat. Jeg var med ved Dybbøl d. 18. april.« Hans navn var Rønnebæk. Det var helt morsomt at tale med den gamle fætter, men han var ikke nem at forstå.

Med rutebilen tog vi ud til Skagens fyrtårn, der er 12 meter højt. Der fra gik vi ud til Grenen, den yderste spids af Skagen. Her fra ligger en stenrevle 4 mil ud i havet, der ude ligger fyrskibet. Da det er så langt ude, ses det ikke med det blotte øje.

Det er helt interessant at se, når de store bølger kommer rullende og slår mod revet, så vandet sprøjter højt op i vejret. Kongsbak sagde til mig: »Du skulle se det i en storm, så er det frygteligt, når de store bølger kommer brølende og tager alt med sig. Mange skibe er forlist, og mange mennesker har fundet deres død her.«

Da vi fra Grenen gik tilbage til badhotellet, der lå i klitten, kunne vi høre og se flyvesandets rislen, så klæderne var helt hvide, og støvlerne var fulde af sand. Så det var ikke så let at få os rene igen, og vi kunne mærke det hele dagen.

Badhotellet lå i klitten, og det lod til, at der var mange badegæster. Nede ved stranden var der indhegnet et stort stykke af stranden til de badende, så bølgerne ikke kunne tage dem.

Signalstationen ligger også oppe i klitterne. I nærheden er Holger Drachmanns urne nedgravet, hans jordiske levninger blev brændt. En lille gravsten viser stedet.

Vendelboernes vanskelige sprog

I Skagen besøgte vi manden, der havde indbudt os til kaffe. Vi gik først gennem en gade, der ikke var brolagt, så vi gik i det bare sand, men det var vi kendt med. Da vi kom til et fint 2-etages hus, sagde han »Her bor manden, og vi kan gå indenfor.« Da vi kom ind i forstuen, kom manden og tog imod os. Men det var en anden mand, end første gang vi så ham. Nu havde han fine klæder på, så vi næsten ikke kunne kende ham. Han viste os omkring i hele huset, og der var flot og nobelt alle steder. Han undskyldte, at hans kone ikke var hjemme, hun var gået ud at spadserere med en anden dame, der var der på besøg. 2 voksne døtre var hjemme, de serverede kaffen. En voksen søn var også hjemme.

Når manden og Kongsbak talte sammen, forstod Jacob og jeg intet. Der var dog et ord »Hui«, der ofte nævntes, men hvad det skulle betyde, kunne jeg ikke blive klog på. Men en gang blev der sagt »Fem hui«. Jeg blev så klar over, at det var 500, og at »Hui« måtte være 100.

Da vi skulle med toget, måtte vi bryde af og tage afsked med manden. Da vi kom til stationen, var der en stor forsamling af missionsfolk, og der blev talt og sunget. Vi gik ind i en af de bedste vogne, men vi var næppe kommet derind, før den blev overfyldt af disse missionsfolk, så mange måtte stå op. Vi var heller ikke så glade for det selskab, for de begyndte at synge, og det syngen blev ved hele tiden, til vi nåede til Frederikshavn.

Sejltur til Hirsholmene

Søndag formiddag var vi i kirke, om eftermiddagen var vi en tur på Hirsholmene, 4 øer, der ligger 2 mil ude i havet, lige over for Frederikshavn. Kun den største er beboet, den har en lille havn, et fyrtårn, en lille kirke og nogle små huse. Fiskeri drives her, især hummer, der fanges i fælder. 3

køer gik og græssede frit på hele øen. På andre 2 var græsset slået og sat i skok, på den fjerde var der kun sand. I alt levede 36 mennesker på Hirschholmene.

I kirken (fra ca. 1610) hænger 3 skibe, et linjeskib med kanoner fra 1722, et fra 1803 og et fra 1906. Der var også et lille harmonium. Andenpræsten i Frederikshavn forretter gudstjenesten i den lille kirke. Den dag havde der været barnedåb. Senere var vi derinde og så dens lille alter, dens døbefont og nogle bænke. Jeg antager, at der kunne være plads til 20 mennesker.

Vor mad spiste vi ved fyrtårnet, bagefter sejlede vi tilbage til Frederikshavn med Kongsbaks kutter.

Vældige bølger ved Hirtshals

Vi besøgte mandag d. 24. juli 1922 havnen i Hirtshals, kørende i bil. 1919 begyndte man at bygge en havn herude ved Vesterhavet. 3 gange havde bølgerne ødelagt det hele, så der skulle begyndes forfra igen. Et stort stykke er anlagt ud i havet af de store sænkekasser, som de kaldte dem. Disse sænkekasser bliver støbt inde på land. Når de så er færdige og tørre, løber de af stablen som et skib, ud i vandet, og bliver så sejlet på plads og sænkes dér. Den dag, vi var der, var det næsten stille vejr, men alligevel kom der vældige bølger ind, men der var langt mellem dem.

Hjem til Als

Tirsdag d. 25. juli 1922 rejste vi hjem. Denne gang var det dag, så vi så egnen fra Frederikshavn til Nørre Sundby. Efter det, vi havde set andre steder, var egnen frodigere, især da vi nærmede os Limfjorden. Ved Nørre Sundby kom vi over den skrøbelige bro til Ålborg, hvor det store lokomotiv kom for toget, og så kom der mere fart på, syd på.

Ved aften var vi i Sønderborg, og jeg blev om natten hos Jacob Moldt. Onsdag morgen vendte jeg hjem efter 15 dages tur fra Als til Vendsyssel.

Volde om Lysabild kirke

Et gammelt sagn fortæller, at Lysabild kirke har været en borg, der var befæstet med voldgrave omkring. Gamle folk vidste at fortælle om dem. En gammel mand her fra sognet fortalte engang: »Da jeg gik i skole, var

volden ved den søndre side så høj, at man ikke kunne se vinduerne i kirken,« og han havde løbet på isen i voldgraven.

Vor gamle bedstemoder, der var født i 1801, vidste også at fortælle, hvordan volden og kirkegården blev jævnet og planeret, og hver ejendom, stor eller lille, fik deres gravsteder. De, der i den tid døde, fik deres ligkister et sted nedsænket i jorden, side om side, indtil kirkegården var færdig, og enhver havde fået sit gravstykke. Ligkisterne blev så opgravet og ført hen til deres gravsted.

Kirkegården udvidet

I den tid, pastor J. Vogel var præst her i sognet, blev den nye kirkegård anlagt, fordi den gamle var for lille. Der blev så taget et stykke land fra kapellaniet, land der lå ind til den gamle kirkegård, der omhegnes af en stenmur. Inden for den var der en dyb og bred grøft, der nu forlængst er jævnet. I stedet for er der nu en spadseregang. I året 1868 blev kirketårnet repareret på den vestre og søndre side, de gamle mursten var blevet så skøre, at de faldt ud af muren. Der blev så meget nedbrudt som en tostens mur, og deriblandt var der også større kampstene. I al den tid, der arbejdedes ved tårnet, måtte der kun ringes med den lille klokke, for man var bange for, at muren ikke kunne tåle det.

Skålsten

På den nordlige side af kapellet er der indmuret en sten, der har nogle skålfordybninger. Det er sjældent, at man finder sådanne stene. Jeg har læst, at der på Egen kirkegård står en lignende sten. En anden skålsten står som ledsten ved indkørslen til Jørgen Lauritsens gård i Dyndved. I den til Egen sogn hørende del af Nørreskoven ligger der en sten med 60 skålformede fordybninger, den ligger i distrikt 31.

Lysabild præstegård

Da præsten er lønnet, er markerne forpagtet af tæt ved boende folk.

Præstegårdens gamle bygninger skal jo nok holdes vedlige af sognet, men der skulle spares, og det er godt nok, men man kan jo spare på skillingen og lade daleren gå. Der er smukt i præstegårdens have. Man kan se ud over markerne, til havet, til de faldnes mindesmærke, til genforeningsstenen, og meget mere.

Det store stuehus har præsten til sin rådighed. De $\frac{2}{3}$ af bygningen er opført 1857, den ene trediedel er den gamle præstegård, hvor gammel den er, véd jeg ikke. Der står endnu en af de gamle åbne kaminer, hvor gammel den er, véd jeg ikke.

»Degnegården« er 1896 blevet ombygget. Og andenlærerens bolig blev samtidig ombygget.

Frederik Hansen fra Kongshoved, der har skrevet om sin hjemstavn, halvøen Kegnæs, fortæller deri, at der i det 12. århundrede oprettedes et valfartssted i Lysabild. Lysabild lå meget ugunstig for dette formål, men synes dog at have haft en betydelig tiltrækningskraft. I lige linie og i samme afstand byggedes kirker i Egen, Ketting, Tandslet og Lysabild.

Gravhøje blev sløffet

Her i Lysabild sogn findes vel ikke mere gamle oldtidsgrave, stendysser. Så vidt jeg husker, har der ikke været mange, og de, jeg har set og kan huske, er forlængst opbrudt og overpløjet. På vor mark, ude i Søndermarken, lå 2 stenhøje, og en tredie lå i Jacob Jacobsens mark i Sarup. På den østlige høj i vor mark lå der mange store sten, der blev kløvet og solgt som grundvoldsten, der nu ligger under Peter Pallesens bygning.

Den anden høj lå vest for den første. Her lå kun en stor sten, men om der havde været flere, ved jeg ikke. Stenen var så stor, at 2 heste ikke kunne slæbe den. Da jeg havde fået gården, fik jeg en gammel mand, her fra byen, der var kendt med at kløve sten, til at kløve den, men det kunne ikke lade sig gøre, for kilerne sprængte kun hullet, fordi der havde været ild ved stenen. – Vi gravede så et stort hul ved siden af stenen og lod den falde derned, og så var den godt begravet ... – Men jeg tror nok, at den engang kommer til syne igen, for højen har jævnet sig meget siden den tid. Da vi jævnedes højen, fandt vi nogle stenkiler, og mange læs »Rumpelsten« kørte vi bort. Den tredie, der lå i Sarup, blev jævnet før den tid.

På Hans Laues mark, vest for Grønnevejen, lå der før en gravhøj, ved den søndre side, ikke langt fra hegnet. Der var stensætning med store sten omkring højen. I midten groede tjørn og græs, så man kunne tydeligt se, at den forlængst var blevet udgravet. Da hans fader, Andreas Laue, byggede gården, blev randstenene opbrudt og brugt til grundvoldsten. Den lå så hen en del år, indtil den nye vej her i byen blev anlagt. Da blev den grundig gennemgravet, og stenene blev brugt til vejmateriel. I hegnet kan man hist og her se store sten, hvor gravhøjen har ligget ...

Galgen i Mommark

Et gammelt sagn fortæller, at der her i Mommark har stået en galge. Den skal efter sigende have stået på Peter Pallesens mark. Ved det østre hegn

er der en lille høj, og på den skal en galge have stået, men der er aldrig fundet spor af den.

Jeg er senere kommet i tanke om et andet sted. Det var dengang den nye vej blev anlagt, her fra og til Spang. Marken, der ejes af Hans Bladts enke, ligger på den højre side her fra, fra vejen, der går ind til møllen, og her fra højner den stærkt op til skellet mellem Tandslet og Mommark. På den vester ende er der højt, og der er en god udsigt over landet. Derimod lå vejen dybt nede. Da vejen skulle hæves, tog man et hjørne af bakken til fyld. En dag, jeg gik der forbi, talte jeg med en mand, der arbejdede der. Blandt andet sagde han: »Jeg kan dog ikke vide, hvad her er blevet begravet. Her er så mange knogler!«

Jeg spurgte: »Er der mange af dem?« »Ja, slet ikke så få,« sagde han. »Hvor gør I af dem?« spurgte jeg. »De kommer med i fylden, for de fylder også,« svarede han.

Jeg tænkte ikke videre ved det dengang. Senere er jeg kommet til at tænke på det. Mon det er her, galgen har stået, og forbryderne så er blevet begravet her ved galgen? Hvorledes skulle knoglerne ellers komme dér?

Sorghøjen i Lysabildskov

Ikke langt fra søen i Lysabildskov ligger der en lille høj, der er overgroet med træer. Den kaldes »Sjaafeld«, »Sorgfeld«.

Det fortælles, at de vendiske sørøvere havde gjort landing for at plyndre landet. Folket værgede sig og gjorde modstand. De faldne blev begravet i højen.

Ikke langt dér fra er der en lille høj, der ligner en stor høstak, den kaldes »Laueshøj«. Hvorledes den er kommet til at stå der, på den flade jord, hvor vandet kan stå højt omkring den, véd jeg ikke.

Efter gamle skrifter fra 1412 fortælles, at de vendiske sørøvere havde plyndret her i sognet, og at nogle få folk fik erstatning, nemlig Herman i Liesafpild (Lysabild) 5 Mark, Lasse Petersen 10 Mark, Asser i Skovby 10 Mark, Ubbe Schaake, Wibøke (Vibøge) 20 Mark. Fjælbothi (Fjelby) og Liusborg (senere Lysabild?) nævnes i et dokument af 22. oktober 1245.

Kalv reddet fra kvægpesten

Den store kvægpest udbrød i året 1779. Alle kreaturer blev nedslået og begravedes i kalk. Byerne var fuldstændig afspærret, og der var byvagt dag og nat.

Min bedstefar, der var født 1784, skal have fortalt, at hans forældre, der havde gården, da kvægpesten hærgede her i landet 1779, i det gamle bindingsværksstuehus, hvori der var et lille kammer, dér havde gemt en kalv, og den blev frelst for pesten. Da det var en kviekalv, blev den stammoder til besætningen.

Udflytningen til Lysabildskov

Når man nu ser Lysabildskov, og siden tænker 200 år tilbage i tiden, hvorledes har det da været? Det kan ikke let besvares, og der findes vel ingen gamle skrifter derom. Efter traditionen har der været græsland på den øverste del af landet.

Den anden halvdel kaldtes Nederskoven, der ikke var så god, da der var træer, krat o.m.a. Ud mod havet og havkløften var der rør, krageorn og alt andet ukrudt! Det kaldtes overdrevet.

Bønderne i Lysabild er så blevet enige om, at der skulle udflyttes, og det skulle ske ved lodtrækning. 12 bøndergårde blev nedbrudt, og er senere opført i Lysabildskov fra 1779. Efter et lille 100 år kunne man endnu se nogle af de gamle hustomter i Lysabild. Det har været et stort arbejde at nedbryde alle disse huse, og siden igen opføre dem i Lysabildskov. I gamle dage havde hver landsby sine love og vedtægter, der gik ud på at hjælpe hverandre, og sådan har det vel også været her. Da jeg i året 1865 kom til Lysabildskov, kunne man endnu enkelte steder se de gamle bindingsværkshuse, der nu er forsvunden. Hver gård har et navn, men jeg husker kun de 3, nemlig »Fryndedal«, Chresten Kroghs gård. »Kronborg«, Frederik Hansens gård. »Kild-gård«, Peter Lassens gård. Lysabildskov er delt i 2 dele, Nørskov og Sønderskov. Gårdene i Nørskoven er ikke så store som dem i Sønderskoven, men jorden er bedre i Nørskoven.

Forskel i skat!

Bøndergårdene i Nørskoven og 2 gårde i Neder Lysabild, Peter Bladts og Hans Laues gårde, hørte til domkapitlet i Slesvig, og dertil skulle de betale deres skatter. Fra gammel tid betaltes skatterne efter plov, og sådan var det også her. Alle de her nævnte gårde var hver ansat til en plov, undtagen Peter Bladts, der var 2, fordi den var større. At bønderne i Nørskoven ikke gav meget i skat, fik jeg engang at vide. Jeg og nogle flere var engang forsamlet, deriblandt var en fra Lysabild og en fra Lysabildskov. Disse 2 mænd havde om formiddagen betalt skat i Skovby kro. Manden fra Lysabildskov havde haft med for dem alle. Den anden mand, der var fra Lys-

abild, havde betalt sin egen skat, der var ligeså meget, som den andens for hele Nørskovens!

Alt det gamle er nu næsten kun sagn. Efter opmålingen i 1880'erne er Nørskoven kommet godt med i et og alt. Møllen er opført 1794, den havde ikke som Humbæk lov til at male rug.

Det fortælles, at der engang var 2 brødre på Kronborg. Den ene fik gården, og den anden fik møllen og noget land dertil. Det kan vel tænkes, da samnavnet Hansen har fulgt med i mange slægtsled. Den gamle mølle brændte i året 1844. En ny mølle blev opbygget 1845, hvor den gamle stod, men vingerne er aftaget, så den kan ikke gå, hvad den bruges til, véd jeg ikke.

Læreren, der kunne mere end sit Fadervor

Skolen og lærerboligen i Lysabildskov er sammenbygget. En lille lade ligger tæt ved, og der er også plads til et par køer.

Det fortælles, at der engang var en lærer, der hed Johan Bonhigo, der kunne mere end sit Fadervor. Engang, da der skulle en ny møllearm op, havde de glemt at bede ham med. Da de var igang med arbejdet, gik han forbi og sagde: »Den får I ikke op i dag!« Og det gjorde de heller ikke, hvor meget de end arbejdede. Næste dag blev han medbudt, og da gik det af sig selv.

En anden gang var der 4 karle, der bad om at komme med ham ud midsommeraften, for da skulle han altid ud. Det fik de lov til. Da de kom ud på vejen, slog han en kreds om dem med sin kæp og sagde: »Nu kan I stå her, til jeg kommer tilbage.« Det slog også til, de kunne ikke komme ud af kredsen, men måtte blive stående, til han kom og løste dem.

Man kan jo tro, hvad man vil ...

Præstegården i Lysabildskov

I længst forsvundne tider lå der et hus, ikke langt fra Nørreskoven på dengang Jørgen Nørs mark. Manden kaldtes »Mathias præst«, og konen kaldtes »Stine præst«, og huset kaldtes »Præstegården«.

Konen sagde om manden: »Mathias véd I, hvad han er, men jeg er satengalmejj så ærlig, så det er en skam.« Mathias præst havde 2 køer, skønt han ingen jord havde til huset, derfor stjal han altid. Om sommeren gik han og vogtede køerne ved landevejene. Om vinteren stjal han høg ved det store hus på Hummelmai, og halm fik han ved bønderne. Om efteråret, når kreaturerne var kommet i hus, begyndte Mathias præst at skove ud fra Pøl. Alt, hvad der fandtes derude, der kunne brænde, bar han hjem.

Han havde før været i tugthuset i Rendsborg i nogle år, fordi han havde stjålet lam, bukke, sejl fra færgebådene her i Mommark, en hestehud o.m.m.

Alt imens var de begge to blevet gamle, og Mathias var blevet syg. Hun gik så til den gamle Hans Bødker, hans hus lå, hvor nu maskinhuset står. Hun bad ham følge med, for Mathias var meget syg. Da de kom derhen, lå han tværs over kakkelovnen og var død. Hun sagde så: »Det er gået sneie (hurtigt) med Mathias!«

Der var engang, at Mathias præst en sildig aftenstund blev banket op af nogle mænd, der havde fået for meget af de små sorte. Der var 4 mænd, der fik Mathias præst opbanket og fik ham ud på vejen. Her greb de ham, gennempryglede og slog ham, til han var bevidstløs. Næste dag blev de 4 mænd afhentet af politiet. De 2 mænd fik 20 dages arrest på vand og brød. De næste fik 15 dages arrest på vand og brød. 5 dage var de inde og 5 dage ude.

Der var en af dem, der sagde, at han kunne ikke være i sin celle om natten, for da var djævlen hos ham. Der var en fortrukken skomager i Lysabild, der sagde, at det var løgn, for der var ikke så stor en åbning, at fanden kunne komme igennem, »for jeg har selv siddet i det samme hul,« sagde han.

Et par års tid efter at Mathias præst var død, brændte »Præstegården« en søndag eftermiddag. Da Stine blev spurgt, hvordan det gik til, svarede hun: »Det véd jeg ikke, men det gik *sneie!*« Da huset ikke blev opbygget igen, tog Stine præst hen til sin søn i Asserballeskov, her var hun vel et årstid. En skønne dag gik hun ned til havet og druknede sig, og det er nok gået sneie ...

Kloge folk på Eiland

Gårdene i Sønderkov er større end dem i Nørskov, men ikke så gode. Det er næsten, som om der går en bjergkæde fra nordvest til sydøst over alle marker til Pølsbro, der går langt ud i havet. I mange år, især i de sidste, er der kørt mange 1000 læs grus og sand fra disse banker.

For nogle år siden kom jeg ved et tilfælde ud på Gammelpøl, men jeg syntes ikke, der var sket stor forandring derude. Det var kun ejernes navne, der var forandret.

Da jeg som dreng kom til Lysabildskov, ville de indbilde mig, at der var en gammel mand ude på Gammelpøl, der hed Thomas Rytter, og han hejsede solen op om morgenen! Der var kloge folk der ude på Eiland. Den gamle Dres Fele sagde: »Thomsen er klog, Jepsen er klog og jeg er same-dritmed ikke født tåbe heller!«

Den danske smed i Lysabildskov

I Lysabildskov er der også en smedie, der ligger ikke langt fra skolen, når den er opført, véd jeg ikke. Da jeg var i Lysabildskov, var Peter Schomann mester i smedien. Han havde som ung svend rejst i Ungarn og Gallisien og kunne fortælle derom. Han kunne nok arbejde, men det meste var gerne kludderi. Det bedste, han kunne, var at slå søm, både store og små, og dem har han slået i 1000-vis.

Dengang skulle man have søm ved smedene. Han ville gerne have de små sorte, og dem fik han tit for mange af. Nævnte smed Peter Schomann var en god dansk mand, derfor undte man ham altid noget arbejde. Da tyskerne i 1864 kom her i landet, anskaffede han sig et Dannebrogskors med røde og hvide bånd, og fik navnet »Wrangel«.

Når han så kom langs i byen i den mundering, blev hr. Wrangel fuld, og ved sådan lejlighed bar han altid briller. Det hændte engang, at han tabte dem, og han kunne ikke finde dem, for det var aften. Han gik så ind et sted og spurgte, om de ikke kunne låne ham en fork, for han havde tabt sine briller i nældeerne ...

Det blev siden forbudt ham at bære medaljen, ellers blev han straffet, sagde myndighederne.

En lærerskæbne fra Lysabildskov

Engang ved et af de gamles møder spurgte pastor Gyiring mig, om jeg havde kendt og kunne huske en lærer Duus, der havde været lærer i Lysabildskov skole? Og hvornår det havde været? »For det er mærkeligt, at der ikke er et menneske ude i Lysabildskov, der kan give oplysninger om ham,« sagde præsten. Da jeg kom til Lysabildskov i 1865, kunne jeg fortælle præsten om ham.

Jeg antager, at lærer Duus har været lærer i Lysabildskov, nogle år før jeg kom der. I et af disse år druknede hans kone sig i brønden, der står på gårdspladsen, det er den samme, der er der endnu.

Årsagen til den fortvivlede gerning kender jeg ikke, for de havde også en lille dreng. En søster til ham blev siden husholder for ham. Nogle få år derefter tog han sin afsked som lærer.

Efter mange års forløb traf jeg på lærer Duus. Det var i forårstiden, jeg ville til skovauktion, der dengang afholdtes i Øvelgønne Kro. Da vejret var godt, gik jeg til fods derom. De mange fodstier, der fører derom, forkorter vejen betydeligt. Lige ved fodstien i Notmark skov gik en mand og flyttede 2 køer. Da jeg hilste på ham og kom i snak med ham, blev jeg klog på, at det måtte være lærer Duus. Mig kunne han ikke kende, men da han

fik at vide, hvem jeg var, kunne han nok huske mig. Han fortalte også, at hans søn var på seminariet og studerede til skolelærer, han blev siden lærer i Ulkebølskov skole. Hans far er forlængst død.

Træ med i skole

Hvornår der er opført en skole i Lysabildskov, vides ikke, men det antages, at den er opført samtidig med de andre gårde. Vor gamle bedstemor, der var født i Lysabildskov 1801, fortalte, at dengang hun gik i skole, skulle de om vinteren have noget træ med til skolen for at få det varmt, ellers blev det ikke. Hvem der havde været lærer, kunne hun ikke huske, for der havde været flere.

Skolekaldet i Lysabildskov var før i tiden besværligt for læreren, for skolen skulle passes, landeriet og alt det, der følger med, skulle også passes. Om søndagen skulle han i kirke og gå med klingpungen, men det er nu afskaffet.

For tiden er der lærer Peter Hansen Riisbøll, som har været der i mange år, han var også med i Verdenskrigen, hvor han blev taget til fange, han kom senere uskadt hjem.

Hertugen og Nypøl

I folkemunde fortælles, at hertug Hans den Yngre opførte husene på Nypøl, og lagde jorder dertil og et par køer. Det skal have været omkring årene 1570 til 1580. Alle husene er ens byggede, og gavlene vender ud mod vejen til nord. Mod sydsiden er der lejlighed til folkene. Der er ikke megen plads mellem husene, så det er ikke altid så godt at skelne mellem mit og dit. Ved køb og salg i de sidste år har det forandret sig en del, så der er ikke mere så knebent som før.

Humbæk møllegård

Humbæk møllegård hører også til Nypøl. For nogle år siden købte mølleren 2 steder og lagde jorderne til sit eget. Husene blev stående, og der er lejefolk deri.

Fra gammel tid stod der en gammel bukmølle lige ved huset. I et heftigt uvejr i 1879 slog lynet ned i møllen, og den brændte. En nyere blev så opført på samme sted, hvor den gamle havde stået. Bygningerne og vandmøllen ligger i en lavning. Det kan vel tænkes, at dæmningen er opfyldt for at beholde vandet til møllen. Når der skal males, åbnes der for vandet, der strømmer ud på det store drivhjul, der sætter hele maskineriet igang.

Humbæk mølle havde fra gammel tid et privilegium til at male rug. Der var kun 3 møller her i sognet, der havde lov til det, Humbæk, Hedemøllen og Vibæk mølle.

Vandet fra vandmøllen og gården løber ud i bækken til Hummelmai, og der fra løber det ud i slusen til havet. Det fortælles også, at hertug Hans d. Yngre havde givet lov til, at kådnere på Nypøl i fællesskab kunne græsse deres kreaturer på Hummelmai. Men da de ikke kunne forliges derom, tog hertugen det tilbage og lagde det til Kegnæsgård. Hvornår den store kampestenmur på Hummelmai er opført, véd jeg ikke. Man må gå nogle 100 år tilbage i tiden, da folket var stavnsbundne og var herremandens trælle. Man må forundre sig, når man ser de store kampestene, de har haft at bakse med, for de har ikke haft de redskaber, som vi har nu.

I året 1860, eller deromkring, blev der opført et hus til bolig for en familie, der så skulle have opsig og bestyre det hele. Samtidig blev der også opført en stor lade. Efter nogle års forløb blæste halvparten af laden om i en storm. Den anden halvpart står endnu. Hummelmai er nu solgt fra Kegnæsgård 1931 og er købt af en mand, der er forpagter på Rønhave, han har i nogle år haft køer på græs dér om sommeren.

Jørgen Jacobsens 80 års fødselsdag på »Lindelygård« 29. marts 1931.

Fra venstre: Christen Hansen, Tovrup (g.m. Cathrine Jacobsen), Nikolai Sørensen, Sønderborg (g.m. Hanne Marie Jakobsen), Cathrine Jakobsen, Anna Jakobsen, Inger Jacobsen med barnet, Cathrine, Cecilie Krogh, Margrethe Jakobsen, Cecilie Marie Jakobsen (Jørgen Jacobsens svigerdatter), Luisse Dorthea Laue med barnet Hans Laue, Marie Sørensen, Christine Jakobsen, Andreas Laue, Christen Krogh.

Foran: Drengen, Peter Krogh, Margrethe Sørensen, Hans Krogh.

I midten: Jørgen Jacobsen.

Holder kulturbygningen?

Året 1934 har været ualmindelig regnløs og tør. Det er lange tider siden, Danmark har oplevet så lidt væde i jorden, det har hverken sneet eller regnet ordentligt i et par år.

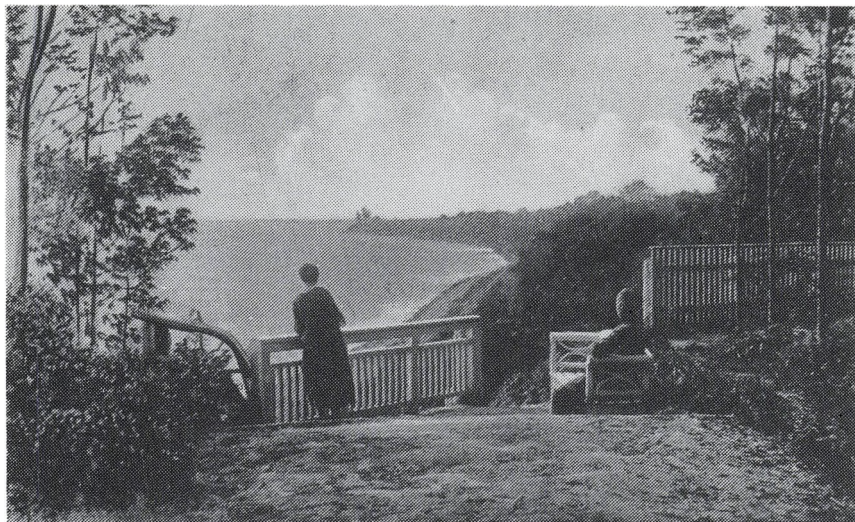
Ude i verden ser det endnu mere trøsteløst ud, vi læser grufulde beretninger fra Amerika og Rusland, hvor folk og fæ dør af sult, fordi det regnløse land ingen afgrøder giver.

Det er jo ikke blot de gamle, der kritiserer tiden, nej, alle tænkende og forstandige folk mærker, at det er galt fat, at der er noget meget alvorligt i vejen med denne tids mennesker.

Der savnes meget, det er, som om grunden skrider under kulturbygningen, - den, vi var så stolte af ...

Vor gode, gamle bedstefar døde fra os d. 20. febr. 1940, efter få dages sygdom. Et langt og virksomt liv var hermed endt.

*Inger Marie Jørgensen
f. Jacobsen
Mommærk 29-3-1940.*

Stille stemning ved Mommark

- en efterskrift

»- og snart er alting længe siden« udgives tirsdag d. 1. november 1983 som den første bog fra Lysabild sognehistoriske forening. På udgivelsestidspunktet er foreningens bestyrelse:

- formand: skoleinspektør Viggo Vandkær Thomsen,
Lysabild.
- næstformand: fhv. grd., kulturudvalgsformand
Jacob Lind, Lysabild.
- kasserer: gdr. Peter Jørgensen, »Skovgården«,
Lysabildskov.
- arkivar: pedel E. Madsen, Lysabild.
fhv. grd. Jens Andersen, Mømmark.
fhv. grd. Hans Duus sen., Fjelby.
fhv. grd. Anton Junker, Skovby.
grd. Andreas Krogh, Sarup.
grd. Hans Jørgen Hansen, »Møllegården«,
Lysabildskov.

En landmands erindringer

Jørgen Jacobsen (1851-1940)

Mommark, Lysabild sogn, Als.

»- og snart er alting længe siden«

fortæller bl.a. om:

- Daglige og spændende begivenheder på Als
- Mennesker i Lysabild sogn
- Sønesønnen, der døde i skyttegravene
- En børnestrejke i 1862!
- Et kongebesøg i Sønderborg
- Indkvartering på gården efter tilbageslaget fra Danevirke
- Lysabild skole som lazaret
- Sønderborg - den ødelagte by
- Flugten til Fyn før krigen 1870 - og de unge alsingers liv på fynske gårde
- Mejerier i Skovby og Tandslet
- En spændende rejse i Vendsyssel 1922
- Fortællinger om vendelboer - og deres mærkelige sprog...
- Hemmelig flugt til Nordals - om natten!
- Russiske krigsfanger på alsiske gårde
- Galgen i Mommark
- - og meget, meget mere, som ellers ville blive glemt...

Lysabild sognehistoriske forening

ISBN 87-88616-00-2